

Чурапчыга күн тахсар!

12+

САНА ОЛОХ

2021 сыл
Кулун тутар
19 күнэ
бээтинсэ
№ 19
(11772)

Чурапчы улуунун хаһыата • ХАҢЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ 15 КҮНҮТТЭН ТАХСАР • sanaoloh

бээтинсэ кулун тутар 19 > субуота кулун тутар 20 > баскыһыанна кулун тутар 21 > бэнидизинньик кулун тутар 22 > оптуорунньук кулун тутар 23 > сэрэдэ кулун тутар 24 > чэппиэр кулун тутар 25

--- ЭБЭРДЭ ---

--- НОВОСТИ РЕСПУБЛИКИ ---

Ытыктабыллаах өрөспүүбүлүкэ сылгыны
үөрдээн иитээччилэрэ, салаа бэтэрээннэрэ,
сылгыһыттар!Саха Өрөспүүбүлүкэтин салалтатын уонна тус бэйэм ааппыттан идэлээх
бырааһынньыккытын эбэрдэлиибин!Саха сириг тыа хаһаайыстыбатын үгэс салааларыгар сылгыны үөрдээн
иити ураты мизэстэни ылар, оттон саха норуотун олоҕо-дьаһаҕа, духуобунай
култуурата төрдүттэн сылгы манаратын – Дьөгөөгү Айыыны кытта
быһаччы ситимнээх.Сылгытын ахсаанынан Саха сирэ Арассыыйа Федерациятын субъектарын
ортотугар бастакы мизэстэлээх, оттон Улук Илиннэ баар сылгы уопсай
ахсаанын 52% Саха сирэ бас билэр. 2020 сыл түмүгүнэн Саха сирин
сыспай сизэллээх ахсаана 180 тыһыынчаны куоһарда. Бу биһиги сылгыны
үөрдээн иитэр, племенной, бааһынай уонна фермер, ону тэнэ тус көмөлө
хаһаайыстыбаларбыт сыралаах үлэлэрин түмүгэр ситиһилиннэ.Өрөспүүбүлүкэ сылгыны иитэр хаһаайыстыбалара племенной сылгыны
уһатыыга, саха сылгытын, мээгэдьэс уонна Өлүөнэ сүннүгүнэ сылгы
боруодатын чөл хаалларыга уонна сайыннарыга утумнаах үлэни ыытталлар.Сылгыны иитиини сайыннарыга өрөспүүбүлүкэ нурмалыыр быраап
чопчуланна. Тыа хаһаайыстыбатын министиэристибэтэ сылгы аныгы
баазаларын тутууну илээн-сабалаан ыытар, онно сылгыһыттар үлэлэригэр
табыгастаах усулбуйа көрүлэр, сылгыны үөрдээн иитиигэ үлэлиир
дьон идэлэрин үрдэтинэллэригэр анал үөрэх кииннэрэ тэриллэр, сылгы
хаһаайыстыбаларын матырыйаалынай-техничеккэй баазалара бөбөрүгүр,
сылгы хаһан аһырыгар табыгастаах ыраах сытар учаастактары туһаҕа
таһаарар үлэ хото ыытыллар.Бүгүн өрөспүүбүлүкэ сылгыны үөрдээн иитэр хаһаайыстыбаларыгар
1650 сылгыһыт үлэлиир, олортон 35 саастарын туола илик эдэр сылгыһыт
ахсаана 260 тиийэр. Ханалас улуунун “Бөртө сылгы собуота” ХЭУо уонна
Өймөкөөн улуунун “Тонор” ТХПК баазаларыгар тэриллбит үөрэх кииннэригэр
216 киһи үөрэнэн, сылгыны үөрдээн иити илэтин баһылаабытын туһунан
субдизитэлиститибэни тутта. Салаа бэтэрээннэрин үлэлэрин-хамнастарын
өрөспүүбүлүкэ эдэр көлүөнэ сылгыһыттары чизэстээхтик салгыыллар.Сылгыны үөрдээн иитээччи күнүн бэлиттээһин быһыл сахалартан бастакынан
Социалистическай үлэ Геройа үрдүк ааты ылбыт биллиилээх сылгыһыт Роман
Иннокентьевич Константинов төрөөбүтэ 125 сылыгар анаммыт үбүлүйдээх
тэрээһиннэри кытта сөп түбэстэ. Кини албаннаах үлэтэ-хамнаһа, идэтигэр
бэриниитэ, булуруйбат буулаҕа санаата уонна дьулуура бу хорсун-хоодуот
идэлээхтэргэ үтүө холобур буолар.Салаа бары үлэһиттэригэр чэгиэн доруобуйаны, үлэбэ үрдүк көрдөрүүлэри,
ситиһиилэри, дьолу-соргуну уонна этэннэ буолууну баҕарабын.

Айсен НИКОЛАЕВ, Саха Өрөспүүбүлүкэтин Ил Дархана.

В Якутии смягчаются
ограничения, связанные с
коронавирусомНа фоне улучшения эпидемической ситуации по новой коронавирусной
инфекции в Якутии продолжается смягчение санитарных ограничений.Новым указом Главы республики Айсен Николаева внесены изменения
в отдельные правовые акты, регламентирующие меры по противодействию
распространению новой коронавирусной инфекции (COVID-19) на территории
региона.Согласно указу, при согласовании с оперативным штабом по недопущению
распространения на территории Республики Саха (Якутия) коронавирусной
инфекции (COVID-19) и соблюдении рекомендаций Роспотребнадзора
допускается проведение основных республиканских мероприятий и
мероприятий муниципальных образований республики, конференций,
форумов, культурных и просветительских мероприятий.Указом также увеличивается допустимая загрузка зрительного зала в
кинотеатрах и театрах и концертных организациях до 75 процентов.Также с 16 марта 2021 года разрешается деятельность парков культуры
и отдыха, аттракционов при условии соблюдения нормы по социальному
дистанцированию – одновременному нахождению на территории и
в помещениях одного человека на 4 кв.м. и использовании средств
индивидуальной защиты органов дыхания (масок и респираторов) и иных
санитарно-эпидемиологических мер, установленных Роспотребнадзором.Кроме того, новым указом отменены требования о закрытии объектов для
проведения генеральной и санитарной уборки помещений с применением
дезинфицирующих средств. С 16 марта 2021 года организации обязаны будут
еженедельно проводить генеральную и санитарную уборку помещений в
удобное для них время.Режим ограничений на территории Республики Саха (Якутия) продлевается
по 31 марта 2021 года. Так, продлен срок приостановления на территории
Якутии деятельности отдельных организаций, в том числе ночных клубов
(дискотек), караоке-залов и иных аналогичных объектов; развлекательных и
досуговых заведений, в том числе расположенных в торгово-развлекательных
центрах, торговых центрах и торговых комплексах.Режим самоизоляции для граждан старше 65 лет и граждан, имеющих
хронические заболевания, продлевается по 31 марта 2021 года.Подробнее с текстом Указа Главы РС(Я) от 15 марта 2021 года № 1752 «О
внесении изменений в отдельные правовые акты Главы Республики Саха
(Якутия)» можно ознакомиться здесь.Пресс-служба Главы Республики Саха (Якутия) и Правительства
Республики Саха (Якутия).

--- УЛУУСКА -- БУ КҮННЭРГЭ ---

ХАЙАХСЫККА ОСКУОЛА БАСТАКЫ СЫБААЙАТА ТҮСТЭ

Кулун тутар 16 күнэ – Хайахсыт нэһилиэгин
олохтоохторугар үөрүүлээх күн. Үгүс сылларга
ыра санаа оностубут оскуолаларын тутууга
олоххо кириэрэ чугаһаата. Ол туһунан бу күн
оскуола-саад бастакы сыбаайата түстэ. Оскуола-
саад 90 уонна 40 мизэстэлээх, «Тыа сириг кэлиминик
сайыннары» бырагырааманан тутулан эрэр.
Тутуу эһиил балабан ыйыгар кириэхтээх.Бу түгээнэ үөрүүнү үлэстэ, улуус баһылыга
Андрей Ноговицын, улуус дьокутааттарын Сэбиэтин
бэрэссэдээтэлэ Афанасий Захаров, Ил Түмэн
дьокутааттара Павел Пинигин, Михаил Гуляев, Семен
Никитин, Павел Петров, СӨ Тыа хаһаайыстыбатын
министиэристибэтин тутууга департаменын
салайааччы Кирилл Местников, Тыа сиригтутааччыларын тулаһыйбат үгэстэринэн уохтаах
сампааны алдьатан, сизэри ситэрэн биэрдилэр.Улуус баһылыга Андрей Тимофеевич бэйэтин
этиитигэр: «Бүгүн Хайахсыттын дьонугар үөрүүлээх
күн. Мин Хайахсыттын «иккис дойдум» диэн
ааттыбын, ол иһин дууһалыын «ыалдьабын». Баһылыкка
турарбар оскуоланы туруорсубуккут, оттон бүгүн
оскуолабыт бастакы сыбаайата түстэ. Ол эрэн, үлэ
түмүктээх буоларыгар баҕарабын. Оскуола тутулан,
үлэбэ киридэбинэ, силлэгэ ситтэ диэхпит. Ил
Дархаммытыгар, Тыа хаһаайыстыбатын министиэри-
стибэтигэр манньык бырагыраамалар үлэлииллэригэр
махтанабын. Бу бырагыраамалар тыа сирэ инники
өттүгэр сайдарыгар төһүү күүһүнэнбуолаллар. Оттон тутуучулар, Хайахсытты
уолаттара, үтүө суобастаахтык үлэлиэхтэрэ диэн
эрэнэбин», - диэн эттэ.Хайахсыт нэһилиэгин баһылыга Тарас
Тарасов кэлбит ыалдьаттарга махтанна, урукку
сылларга үлэлээбит баһылыктар оскуола тутуутун
туруорсуугар үлэлэспиттэрэ түмүктээх буолан
эрэриттэн астынарын биллэрдэ.Ил Түмэн дьокутааттара Эбэрдэ тылларын кытта
түс бэйэлэрин ааттарыттан көмө харчыны утары
ууннулар. Михаил Гуляев бэтэрээн учууталга Николай
Оконешниковка кыһыл көмүс чаһылаах бочуотунай
грамотаны, оттон Павел Петров бочуотунай
грамотаны оскуола дириэктэригэр Федор Борисовка,
махтал суругу начаалынай кылаас учууталыгар Елена
Дьячковскаяга туттардылар.Хайахсыттан төрүттээх тутуучулар - генеральной
бэдэрээтчит, «Стройгазсервис» ХЭТ салайааччыта
Ньургун Климов, бэдэрээтчит, «ИФК «РФА-Инвест»
АУо генеральной дириэктэрин солбуйааччы Дмитрий
Поисеев тутууну хаачыстыбалаахтык ытыахпыт,
кэмигэр бүтэриэхпит диэн эрэннэрдилэр.Салгы оскуола үөрэнээччилэрэ кэлбит
ыалдьаттарга илиилэрин сылааһынан онорбут
харысхалларын бэлэх ууннулар. Манньык илиинэн
оноруу куруһуогун салайааччыларынан Ксения
Петрова, Любовь Филиппова буолаллар. Түмүккэ
тонолох тонолохтон ылсан оһуохайдаан, сайдыыны
уруйдаатылар, сарсынныны айхаллаатылар. Оһуохайы
Хайахсыт орто оскуолатын үөрэнээччитэ
Юлия Борисова уонна салайааччыта Дария Кузьмина
таһаардылар.

Елена МАКАРИНСКАЯ.

--- ИЛ ДАРХАН НЭДИЭЛЭТЭ ---

Айсен Николаев үлэтин сүрүн түгэннэриттэн

Кулун тутар 9 күнүгэр Айсен Николаев сунал ыстаап учараттаах муннабын ытта.Өрөспүүбүлүкэбэ эпидемиологическай быһыы-майгы арыый түспүбүтүн, ыараханник ыалдыааччы ахсаана аччаабытын иһин, киһи өлүүтэ син биір тахса турарын бэлиэтээн эттэ. Күн-дүүл сылһыбытынан, ОРВИ, грипп дыана тарбанынан, бары санитарнай ирдэбили тутуһуохтаахпытын ыйда. Роспотребнадзор чаччытынан, иннинээби нэдиэлэ устата 7,5 тыһ. киһиэхэ ОРВИ диагноһа турбут. Ордук 3-6 уонна 7-14 саастаах оҕолор ыалдыбыттар.Оскуолаларга, уһууааннарга дезинфекция ыытыллара, дьиэни-уоту салгылаталлара, кыраадыһы мээрэйдииллэрэ, санитаризердары туһаналлара ирдэниллэр.

Коронавирустан вакцинация улуустарга көхтөөхтүк ыытыллар. Дьокуускайга бырааһыннык күннэригэр быһыыны биэриити тэтим арыый да бытаарбыт.Ол эрэри билгин бу хайысхаба үлэ күүһүрэн эрэр, судаарыстыба өнөтүн онорор порталынан нэһилиэнньэни сурутуу барар. Кулун тутар 16 күнүн кэнниттэн регионна эбии 14 тыһ. доза вакцина кэлиэхтээх. Пандемия сабаланыабыттан Саха сиригэр барыта 32 тыһ. тахса киһи ыалдыбыт, итинтэн 95,8% үтүөрбүт.

Кулун тутар 11 күнүгэр РФ вице-премьерэ Марат Хуснуллин регионнар сайдыыларыгар Бырабыыталыстыба хамыһыһыатын муннабын ытта. Саха сириттэн Ил Дархан Айсен Николаев уонна Бырабыыталыстыба бэрэссэдээтэлин I солбуйааччы эбээһинэһин толорооччу Дмитрий Бердников кытыннылар. Хамыһыһаа чилиэннэрэ Өлүөнэ муостатын тутуутун бырайыагынан көрдүлэр.

Марат Хуснуллин сүрүннээн муоста тутуутун бырайыагынан өйүүрүн, ол эрэри бырайыак сыанатын өссө төгүл чопчулугура соруудахтаата.Регион салайааччытыгар, Тырааныспар министриэстибэтигэр, Росавтодорга уонна Главгосэкспертизага

икки нэдиэлэ устата бырайыагы өссө биірде үөрэтэргэ этии киллэрдэ. «Бырабыыталыстыба хамыһыһыата уонна вице-премьер бырайыагы өйөөтүлэр. Марат Шакирзянович биһиэхэ бырайыакка үлэ чэрчитинэн көннөрүүлэри киллэрэргэ сорок туруорда. Онон чугастаабы кэмнэ федеральнай биэдэмэстибэлэри кытары үлэлэһиэхпит», — диэн муннах түмүгүнэн Айсен Николаев санаатын эттэ.

Кулун тутар 11 күнүгэр Ил Дархан Саха сиригэр кэлбит Ксения Собчагы кытта көрсүбүтүн, интэриэһинэй кэпсэтии тахсыбытынтуһунанАйсенНиколаевбэйэтин Инстаграмыгар иһитиннэрдэ. Кэпсэтии саха киинэтин уонна киинэ индустриятын сайдыытын тула барбыт. Ксения Собчак «Пугало» киинэ режиссера Дмитрий Давыдовы кытта көрсө Аммаба барар былааннаах. «Саха сиригэр талааннаах дьон элбэбэ үөрдөр. Өссө да элбэх сана хартыына аан дойдуну баһылырыгар эрэллээхпин», — диэн этэр Ил Дархан. Айсен Николаев биллэр суруналыыс Ксения Собчакка абата Анатолий Александрович Собчак туһунан фотоальбому бэлэхтээтэ. Кини Санкт-Петербург куорат мээринэн үлэлиирин сабаһа Санкт-Петербург уонна Саха сирин икки ардыгар добордуу сыһыан олохтоммута.

Кулун тутар 12 күнүгэр эрөспүүбүлүкэ салайааччыта Бырабыыталыстыба чилиэннэригэр планерка ытырыгар каадырга уларыыйы тахсыбытын иһитиннэрдэ. Бу күнтэн Алексей Колодезников СӨ Бырабыыталыстыбатын бэрэссэдээтэлин I солбуйааччы дуоһунаһыттан босхолоһон, «Сахатранснефтегаз» АО генеральнай дириэктэринэн ананарын туһунан эттэ. Хампааньна генеральнай дириэктэрэ Иван Макаров атын үлэбэ барарын биллэрбит. Ил Дархан Алексей Засимович Бырабыыталыстыбага уһуннук, ситиһиһлээхтик үлэлээбитин, ОДьКХ, энергетика, бырамыысыланнас,

тырааныспар, нэһилиэнньэбэ куттал суох буолуутун хааччыыы курдук тыын суолталаах стратегическай салаалар үлэлэрин сүрүннээбитин бэлиэтээтэ. Айсен Николаев Алексей Колодезниковка Саха сирин сайдыытыгар үтүө суобастаах үлэтин иһин махтанна. «Эн сүрүннээбит салааларын үрдүк таһымна сылдыллар. Тэрийэр дьобурун, салайар уопутун өрөспүүбүлүкэбэ гаас бырамыысыланнаһын сайдыытыгар туһалыырыгар эрэнэбин», — диэтэ Ил Дархан уонна Алексей Засимовичка «СӨ норут хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ» ааты инэрэр туһунан ыйаахха илии баттаабытын иһитиннэрдэ.

СӨ Бырабыыталыстыбатын бэрэссэдээтэлин бастакы солбуйааччытын эбээһинэһин толорооччунан Дмитрий Садовников ананна. Айсен Николаев Дмитрий Дмитриевичи коммунальнай хаһаайыстыба эйгэтигэр улахан уопуттаабын, 2012 сылтан киин куорат ОДьКХ-тын салаатын салайытын, 2018 сылтан СӨ Олох-дьаһах уонна коммунальнай хаһаайыстыба минииистиринэн үлэлээбитин бэлиэтээн туран, киинэх санаа эппиэттээх дуоһунаһыгар ситиһиһлээх үлэни баҕарда.

Кулун тутар 13 күнүгэр эрөспүүбүлүкэ салайааччыта Дьокуускай куорат 1 №-дээх орто оскуолатыгар сырытта уонна потребительскэй кооперация аты-эргизин коллеһын дьэитин көрдө-иһиттэ. Киин куорат оскуолаларыгар үөрэнээччи ахсаана элбириинэн, оскуолалар туолан тураллара, нобуруускалаах үлэһиллэрэ улахан кыһалҕаны үөскэтэр. Ол холобурун Ленин проспектин 32-с нүөмэригэр турар 1-кы №-дээх оскуолаба көрөбүн.Эбэитин бу дьэ эргэрэн, кыраабаас буолан, үөрэби ытыарга усулуобуйата суох.

Оттон потребительскэй кооперация аты-эргизин коллеһын дьэитэ билингитэ иччитэх турар. Былырынныттан ыла колледж тэрийээччитэ «Холбос» быһаарытынан бу үөрэх тэрилтэтэ

сабыллыбыта, үлэлээн бүппүтэ. Түөрт мэндимэннээх дьэи 2,7 тыһ. кв. м. иэннээх. Айсен Николаев дьэиин көрөн-истэн баран, оскуолаба тийээн, төрөппүттэри, учууталлары кытары көрүстэ.

«Кэнники сылларга оскуола дьэитэ хаарбах туруктаабын туһунан хонтуроллуур уорганнартан элбэх аакта оноһулунна. Үөрэх кэмигэр оҕолор олохторугар, доруобуйаларыгар туох да куттал суоһуо суохтаах. Хомойуох иһин, быыбарынан сибээстээн, араас сурах-садьк тарбанар. Оскуоланы букатын да куорат кытыытыгар көһөрөллөр, оттон эргэ дьэиин көтүрэн баран, ол онугар олоһор дьэиин туталлар үһү диэн. Дьон бу араас сурахтартан долгуура өйдөнөр», — диэтэ Ил Дархан.

Бу сырыы кэнниттэн Айсен Николаев аты-эргизин коллеһын дьэитин өрөспүүбүлүкэ бас билиитигэр биэрэр туһунан үлэни ытыарга Бырабыыталыстыбага, куорат дьаһалтатыгар, «Комдрагметалл» тэрилтэбэ, «Холбос» потребсойууска соруудахтаата. Кураанах турар эбийиэги сайын өрөмүөннээн баран, күһүн үөрэх дьылын сабаланыта 1-кы №-дээх оскуоланы манна быстах кэмнэ көһөрүү былаанна турар. Итиэннэ Ил Дархан оскуола билингитэ дьэитигэр Бырабыыталыстыба, куорат дьаһалтата ый иһинэн быһаарыы ылынарыгар соруйда. Маныаха үс вариант баар. Бастакытынан, акылаатын өрөмүөннээн баран, үөрэби салгыы ытыы. Иккитинэн, эбии сыһыары тутууну тутан, оскуоланы кэнэтии. Үсүһүнэн, дьэиин көтүрэн баран, бу мистэтигэр аныгы ирдэбилгэ эппиэттиир ыспартыбынай, аактабай саалалардаах эбийиэги саналыы тутуу. Кэпсэтии түмүгүнэн учууталлар да, төрөппүттэр да Ил Дархан биһигини өйөөтө диэн астымыттарын, ордук оҕолор кэлэктиип онунан хааларын истэн үөрбүттэрин, бу оскуола быйылгы 100 сыллаах үбүлүөйүгэр үтүө бэлэх буолар диэн санааларын биллэрдилэр.

Афанасий НОЕВ,
Ил Дархан пресс-сэкиретээрэ.

--- ИСПИСЭЛИИС ТЫРЫБЫНАТА ---

МУСУОЙ -- ААСПЫТ КЭМ КЭРЭННЭ

“Исписэлиис тырыбыната” рубрикаба бүгүн А.А.Саввин аатынан улуустаабы устуоруйа уонна этнография мусуойун дириэктэрэ Юрий Семенович ыалдытыыр.

- Юрий Семенович, үтүө күнүнэн! Тэрилтэн бүгүнгү үлэтин-хамнаһын туһунан билиһиннэр эрэ.

Күн бүгүн Чурапчы мусуойа улууспут

баайын-дуолун — өбүгэлэрибит тутта сылдыбыт малларын-салларын, улууспутугар буолан ааспыт араас кэмнэр устуоруйаларын көрөн-харайан, дьонго-сөргөбэ көрдөрөр, кэпсири, билиһиннэрэр сыаллаах-соруктаах үлэлиир. Мусуойбут пуондатыгар барыта 6000-тан тахса экспонаттаахпыт. Онтон 4000-тан тахса экспонат Арассыыйа Бэдэрээссийэтин бас билиитинэн аабыллар. Экспонаттары харайыы, учуоттааһын үлэтэ улахан ирдэбиллээх. Холобур, хаһыс да сылбытын КАМИС (Комплексная автоматизированная музейная информационная система) диэн анал бырагырааманан бу экспонаттары судаарыстыбаннай каталокка киллэрии үлэтин ытыабыт.

- Ааспыт сыл Дойду үрдүнэн устуоруйаба хаалар ураты сыл этэ. Төһө да хамсык кэмэ турдар, улууспутугар үйэтитиигэ анаан үгүс үлэ, араас дьаһаллар ыытылыннылар. Оттон эһиги мусуой үлэһиттэрэ, туох үлэни-хамнаһы былааннаан тэрийдигит?

Хамсык кэмигэр мусуойга сылдыбы биллэ мөлтөөтө. Урукку өттүгэр, холобур, 2016 сыллаахха улууска мусуой сыла биллэриллэн, мусуойбут өрөмүөн кэнниттэн сана аһыллыбыт кэмэ да буолан буолуо, сылга 5000-тан тахса киһи сылдыар этэ. Ааспыт сыл Дойду үрдүнэн Улуу Кыайыы 75 сылын бэлиэтиир ураты сыл этэ, онон сүрүн болжомтобутун Чурапчы оройуонуттан ынырыллан барбыт сэрйи кыттыылаахтарын, Улуу Кыайыыны уһансыбыт биір дойдулаахтарбытын үйэтитэр, дьонно-сөргөбэ көрдөрөр экспозициябытын сангардан онорууга балай да үлэлэстибит. Улуу бэтэрээннэрибитигэр Вера Кирилловна Захароваба, Гавриил Дмитриевич Протодьяконова, Гавриил Дмитриевич Ефимовка, Иван Михайлович Павловка анал истиэндэлэр оноһулуннулар. Онон үгүс көрдүүр-чинчийэр үлэ ыытылынна. Ол гынан баран биһиги бүгүн барба махтал тылларын аныбыт сэрйи бэтэрээннэргэ, Чурапчы улууспуттан сэрйигэ кыттыбыт биір дойдулаахтарбытын бука барыларын олохторун, бойобуой суолларын чинчийэн, кинигэлэригэр киллэрэн үйэтиппит, сүткэн үлэни, бэлэби хаалларбыт Иван Михайлович Павловка. Экспозиция, суньунэн, кини кинигэлэриттэн ытыллан оноһулунна. Инибитигэр өссө да ситэрэр-хоторор былааннар бааллар. Биһиги улууспуттан биір ыалтан сэрйигэ ынырыллан барбыт биірэг төрөөбүттэр тустарынан истиэндэни онорон таһаарар баба санаалаахпыт. Холобур, Хайахсыт нэһилиэгиттэн 7 ини-бии Илларионовтар, Арыылаахтан 5

ини-бии Карсанаевтар, Хатылпыттан Баиннар...

2020 сылга тапталлаах Чурапчыбыт төрүттэммитэ 90 сылын туолла. Бу бэлиэ кэми биһиги улахан быыстапканы туруоран бэлиэтэтибит. Ол курдук, ааспыт сыл ахсынныы ыйыгар Дьокуускай куоракка Емельян Ярославскай аатынан Саха мусуойун быыстапканы саалатыгар бу мусуойу кытта холбоһуктаах Саха АССР төрүттэммитэ 100 сылыгар, Чурапчы улууна төрүттэммитэ 90 сылыгар аналлаах «Чурапчинский улус. Сохраняя наследие, продолжая традиции» диэн ааттаах улахан быыстапканы туруорбуппут. Хомойуох иһин, дыан туруутунан сибээстээн, мусуойга сылдыбы хааччактааһынаах этэ. Онон аһыллыытыгар олох аһыйах киһи кыттыыны ылбыта.

- Былырыын сахалар айар-тутар бырайыактарын сайыннарыыга Арассыыйа Бэрэсидьиэнин граныгар кыттан, виртуальной - мультимедийнай технологияны ылбыккыт. Ол туһунан сырдатат түс эрэ.

Биһиги мусуойбут научнай үлэһитэ Ольга Анатольевна Ядеева «Обзорго, ыччаттарга аналлаах Аба дойду Улуу сэрйитин чакчыларынан каарталаах виртуальной туур» диэн бырайыак суруйан, 1 мөлүйөс суумалаах Арассыыйа Бэрэсидьиэнин граны ылары ситиспитэ. Бу бырайыак сонно тутта олоххо киірэн билигин үлэли турар. Онон мусуойбутугар улахан кыамталаах интерактивнай остуол баар буолла. Бырайыак суньунэн аатырбыт бэтэрээннэрибит олохторо каартба киірэн сиһилии кэпсэнэр. Ону таһынан улахан экранна «дополненная реальность» диэн аныгы технология бырагырааматынан оноһуллубут дьоруойу кытары биір кэмнэ сылдыар кестүүнү биэрэр бэрт эриэккэс түгэннэ сылдыаахха сөп. Инникитин улууспут устуоруйатын кэрчик кэмнэрин оҕолорго, ыччаттарга кэпсиригэр, көрдөрөгө, матырыйааллары аныгы технологиянан туһанан ордук тийимити гына онорорго, архыыптыырга бу оборудованиэбыт туһалыа этэ.

- Мусуой биір эмэ сыаналанар, дириң ис хоһоонноох экспонаттын туһунан аабааччыларбытыгар сиһилии билиһиннэрэ түс эрэ?

Мусуойбутугар баар экспонаттар хас биірдиһлэрэ суолталаахтар, бары ураты устуоруйалаахтар, дьылбалаахтар. Билингити кэмнэ ордук суолталаах экспонатпытын 1921 сыллаахха Чурапчыга тангара дьэитигэр буолбут дьаданылар кэмпириэнсийэлэригэр В.И.Ленин тэлэгиэрээмтин тутпут телеграф аппаратаын ааттаахха сөп. Тэлэгиэрээмэни аан бастаан тутпут киһинэн Г.К.Беляев буолар.

Мусуой пуондатыгар харайыллан сытар маллары, матырыйааллары ыйыталаһар, көрдүүр киһи сыллата элбээн иһэрин бэлиэтиэххэ наада. Ол курдук, научнай төрүттээх кинигэни суруйан таһаарааччылар, киинэни устааччылар, биірдиһлээн кыраайы үөрэтээччилэр биһиги пуондабыт матырыйаалларын үгүстүк тутталлар. Бары экспонаттарбытын хайгыыллар, дьиннээх традиционнай үлэлэр манна бааллар диэн бэлиэтиллэр. Биһиги онтон үөрэбит, чинчийэр, үөрэтэр дьонно куруук утары барабыт.

- 2016 сылтан Хатылытаабы көһөрүллүү мусуойа эһиги филиалгыт буолан турар. Бу мусуой үлэтин туһунан кылгастык билиһиннэр эрэ.

Хатылытаабы көһөрүллүү мусуойун туһунан элбэби кэпсиэххэ сөп. Биллэрин курдук, улууспут сэрйи кэмигэр көрсүбүт улахан трагедиятын кэпсири мусуойу ытык

кырдыабыспыт Дмитрий Павлович Чечебутов төрүттээбитэ. Билигин мусуойу Марфа Владимировна Чичигинарова салайар. Филиалбыт араас өрүттээх тэрээһиннэри ытыар. Кэлбит дэлэгээссийэлэр, биірдиһлээн да дьон үгүстүк сылдыллар. Хоту көһөрүллүү устуоруйатын истибит эрэ эбит буоллахтарына, экскурсия кэнниттэн кинилэр өйдөбүллэрэ уларыян, бу трагедияны дьинчакчы өйдөрүгэр-санааларыгар ылыннан барааччылар. Дабатан эттэххэ, Марфа Владимировна быйыл бастакытын ытыллыбыт өрөспүүбүлүкэтээби экскурсоводтар куонкурустарыгар кыттан, II-с мистэстэни ылбыта. Сага тахсыбыт «Вечная память народа» диэн документальнай киинэ уһуллуутун үлэтэ-хамнаһа, тэрээһинэ, сүбэтэ бу мусуойтан сүрүннэммитэ. Биһиги филиалбыт үлэһиттэрэ киинэ бутафориятын оноһуутугар тийэ күүс-көмө буолбуттара.

- Кырдык, үгүс өрүттээх үлэни-хамнаһы тэрийэн үлэли олоһор эбиккит. Оттон быйыл үлэбэ-хамнаска туох соруктар туралларый?

Бу сылга былааммыт эмиз элбэх. Быйыл биһиги мусуойбут бастакы дириэктэрэ, Саха сиригэр биллэр этнограф, фольклорист А.А.Саввин төрөөбүтэ 125 сыла. Бу бэлиэ даата өрөспүүбүлүкэ үбүлүөйдээх дьонун былааныгар киірэн турар. Андрей Андреевич Саввин —Өндөрүүскэ Саабын саха омук фольклорун үөрэтиигэ олобун анаабыт, тугунан да сыаналамат чинчийиһирин, суруйууларын хаалларбыт киһи буоларын туһунан үгүс учуонайдар этэллэр, билинэллэр. Кини хомуйбут үлэлэрин түөрт сүрүн хайысхаба араарыахха сөп диэн этэллэр: Саха сирин киин оройуоннарыгар хомуллубут, итэһэлгэ аналлаах, устуоруйаба уонна тылга аналлаах матырыйааллар. Бу сылга кини аатын ааттаан, араас тэрээһиннэр былаанна киірдилэр: Чурапчы улуһун ыһаагар саха аһын-үөлүн быыстапката, күрэхэ, Болтоно ыһаагар туойдүүттар быыстапкалара, күрөстэрэ, оҕолорго аналлаах улуустаабы, улахан дьонно аналлаах өрөспүүбүлүкэтээби научнай практической кэмпириэнсийэлэр. Ону тэнэ Дьокуускай куоракка Гуманитарнай чинчийи уонна хотугу аһыйах ахсааннаах норуоттар проблемаларын үнүстүүтүн архыыбыгар сытар «Гончарное искусство у якутов» диэн үлэтин кинигэ онорон таһаарар соруктаахпыт.

Бу сотору, аһыйах хонугунан улууспут, Сахабыт сирин устуоруйатыгар киірбит биір суолталаах дьаһал —1921 сыллаахха муус устар 7 күнүттэн 17 күнүгэр дьэри буолбут 10 улуус кыттыылаах дьаданылар кэмпириэнсийэлэрэ буолбута 100 сылын туолар. Бу бэлиэ күннэ анаан быыстапка бэлэмниибит.

Инникитин көрдүүр-чинчийэр, онорор-тупсарар үлэбит үгүс буоллаба. Билигин араас аныгы технологияны туһанан, виртуальной, мультимедийнай көрдөрүүлэр мусуойга күүскэ киірэн эрэллэр. Биһиги да мусуойбутугар итинник көрүнтэр сыһаа киіриэхтэрэ дии саныыбын. Ол эрэри экспонаты илэ бэйэтин көрөр, ол салгынынан тыһыар диэн ураты буоллаба. Итинник сыаллаах-соруктаах биһиги дьобус кэлэктииппит күн бүгүн үлэлиир. Түгэнинэн туһанан, барыгытын мусуойга сылдыын, улууспут устуоруйатын билсин диэн ыгырабыт.

- Юрий Семенович, кэпсээнин иһин махтал! Үлэбитигэр үрдүк ситиһиһлэри, тус олоххор дьолу, этэннэ буолууну баҕарабын.

Людмила ГОРОХОВА.

АГЕНТСТВО СҮБЭТЭ

Тыа хаһаайыстыбатын сайдыытыгар анаммыт ыйга биирдэ тахсар сыһыарыы

Кулун тутар 17 күнүгэр «Сага олох» инстаграм сирэйигэр улуустаабы тыа хаһаайыстыбатын сайдыытыгар туһуламмыт агентство салайааччыта Василий Хомподоев кыттыылаах быһа биэриин ыйытылынна.

Агентство салайааччыта Василий Васильевич, аан бастаан, кизин хабааннаах үлэ ыйытыллыбытын итинэн бу сылга туох сана соруктар, кэскиллээх былааннар туралларын сиһилии билиһиннэрдэ. Ол кэнниттэн олохтоохторгон суругунан кирибит ыйыгыларга хоруйдаата:

- **Ыанньык ахсаанынан бэриллэр субсидия эбэтэр үүтү туттаран аахсар харчы барыстаах дуу?**

- Агентствоҕа бу сытыгытык турар боппуруоһунан кэлбит дьонно Чурапчыга сөптөөх финансовай кизбинэн (модель) төбөлөрүн ахсаанын, ороскуоттарын барытын киллэрэн, сыллаабы дохуоттарын, ороскуоттарын ааҕан биэрэбин. Суоттаппыт, сүбэлэппит дьон урбаанныт буоларга, бааһынай хаһаайыстыба тэринэргэ, үүтүнэн аахсарга быһаарынан бараллар. Холобур, 5 ыанар ынахтаах итинэн биер ыанар ынахтан сыл устата ачаабыта 1 туюнна үүтү ылар буоллахтарына, урбаанныт буолан, дохуот аахсаллара барыстаах буолар. Оттон бизэстэн аҕыйах ыанар ынахтаах дьон биердиги төбөҕө 35 тыһ. солк. ылаллара барыстаах. Уопсайа 120 киһи консультациялаһа кэлэ сырытта. Агентство үлэтин саҕалырыгар Чурапчы улуугар бааһынай хаһаайыстыба ахсаана 280 этэ, онтон билинни тургунан, реестргэ кирибитинэн, 330 буолла. Билигин да эбиллэ турар. Суоттата кэлэллэригэр ааспыт сылга ТХПК-ҕа үүт туттарбыттарын туһунан ыспыраапкалара ирдэнэр.

- **Сылгыһыт ИП тэринэр буоллабына, хас сылгылаах буолара**

ирдэнэрий?

- Төбө ахсааныттан тутулуга суох. Ол эрээри грант, көмө үп ыларыгар суолталаах. Холобур, улууска бизэ төбөтүгэр бэриллэр көмө үп ыларга иитэр сылгын ахсаана 25-тэн кырата суох буолуохтаах. Онон биһиэхэ кэлбит дьонно сылгыныт, бизэбит ахсаанын элбэтэллэригэр сүбэлиибит. Сылгы иитиитинэн дьарыктанар урбаанныт буоллахтарына, бааһынай хаһаайыстыба тэриннэхтэринэ, кэнэбэски өттүгэр барыстаах.

- **Саҥа саҕалааччы фермер буоларга ханнык докумуоннар наадаларый?**

- Ааспыт нэдиэлэҕэ СӨ Тыа хаһаайыстыбатын министиэристибэтин ресурснай киинэ кыттыгылаах дьыэ кэргэн грантын уонна «Агростартап» бырагыраама тула эминээр ыйытыллыбыта. Быйыл урбаанныт буолбут эбэтэр буолаары сылдьар киһи көмө үп ыларга бизнес-бырайыагыттан тутулуктаах. Онуоха агентствоҕа кэлэн бизнес бырайыакка, былаанна туһааннаах боппуруостаргытын биэрин. «Агростартап» ханнык баҕарар хайысхата үчүгэй. Сүрүн ирдэбилинэн бырайыаккыт сууматтыттан 10 бырыһыана бэйэбитигэр баар буолуохтаах. Онтон атын улахан хаачахтааһын суох.

- **Урбаанныттары өйүүр киһи кытта үлэлэһэбит дуу?**

- Саҥа тэриллит бааһынайдарга регистрацияттан саҕалаан, араас көмөлөрү оноробут. Холобур, нолуок уорганнарыгар туох, ханнык форманы толороллорун уо.д.а. докумуоннары онорууга быһааран биэрэбит. Маны тэнэ регистрацияны ааспыттарын, былааннарын бигэргэппиттэрин кэннэ бухгалтерскай

учуоттарын, нолуоктарын декларациятын, бизнсийэ, социальнай страховкалааһын, уо.д.а. отчуоттарын туттарыыга көмөлөрү оноробун.

Былырын урбаанныттар пуондалара тэриллэн, үлэ күүскэ саҕаламмыта. Бу пуонданы кытта ситимнээхтик үлэлиибит. Пуонда Чурапчытаабы салаатын исписэлиинэ агентствоҕа кэлэн, урбаанныт буолалларыгар графигынан онлайн регистрациялары онорор. Маны таһынан пуонданы кытта урбаанныттар федеральнай, өрөспүүбүлүкэтээби граннары, чэпчэтиилээх кирэдьииттэри ылалларын туһугар ыкса ситимнээхтик үлэлиибит.

- **Сүөһү - ас булунарга тугу көмөлөһүүххүтүн сөбү?**

- Уопсайынан, агентство сүрүн сыалынан нэһилиэннэ Арассыйаҕа, өрөспүүбүлүкэҕэ, улууска ыйытыллар тыа хаһаайыстыбатын бырагыраамаларыгар кытталларыгар көмөлөһүү буолар. Бизнес бырайыагы, былааны суруйалларыгар арыаллыбыт. Ханнык гранна, бырайыакка кытталлара ордугун ыйан биэрэбит. Барыта - куонкурсу. Баларга хапсыспака хааллахтарына, атын үчүгэй бырагыраамалар бааллар. Ол курдук, ИП буола иликтэр дьаһалтаны кытта социальнай контракт түһэрсихтэрин, эбэтэр дьарыктаах буолуу киинин нөһүө бырагыраамаларга кыттыахтарын сөп. Итиннэ күүскэ үлэлэһэбит, болжомбутун уурабыт.

- **Буддьүөттэн хамнастанар буоллаххытына, бааһынай хаһаайыстыба отчуотугар төлөбүр көрдүүгүт дуу?**

- Нолуок отчуотун туттарытыгар

көрдүүбүт. Ол эбэтэр декларация, бизнсийэ, социальнай страховкалааһын отчуотун түһэрэллэригэр кыра сууманы төлүүлэр. Сууматын агентствоҕа кэлэн чопчулаһан билсин.

- **Саҥа тэриллэр тэрээһиннээх хаһаайыстыбаларга туох көмө бырагыраамалар баар буолуохтарай?**

- Улууска пиэрмэрдэргэ аналлаах бырагыраама үлэлиир. Интэриэһиргиир буоллаххытына, сайаапка суруйабыт. Бу бырагыраама анал тизхыныкэни ыларга, сүөһүнү, производствоны ханатарга туһаныллар. Куонкурсука кыттаргытыгар бизнес былааны кытта нолуокка, буддьүөккэ иһэ суох буоларгыт ирдэнэр. Ликвидация барбатах буолуохтаах. Докумуоннаргытын туһааннаах хамыһыһа көрөр.

- **“Чеккин хаһаан” (“Сохрани чек”) төлөпүүн сыһыарыта төһө үчүгэйдик үлэлиирий?**

- Сыһыарыбыт күүскэ үлэлээн эрэр. ИТ-киингэ бааһынайдар, тэрилтэ салайааччылары, бэрэстэбиитэллэрэ кэлэн сыһыарыны төлөпүүннэригэр хачайдаан, анал пароль, логин ылан, туһана сылдьаллар. Туһанааччылартан номнуо тупсарыыга, уларытыыга этиилэр кирибиттэрэ. Сыһыарыыга үлэлэһэр идэлээх исписэлиистэр тутта ылынан, сыһыары табыгастаах буоларыгар үлэлиллэр. Инникитин бу систэмэҕэ улууска баар бааһынай, тэрээһиннээх хаһаайыстыбаларытын, тыа хаһаайыстыбатыгар сыһыаннаах тэрилтэлэри толору киллэриэхпитин баҕарабыт. Оччоҕо отчуот туттаралларыгар туох баар чектэрэ сүппэккэ, сотторуллубакка хаһааныллан баар буолар. Бырагыраамаҕа кирибит докумуоннары, чектэри бэчээттэтэн таһаартарыахтарын сөп.

Марфа ПЕТРОВА.

СИСТЕМА НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ

1. Выбрать правильную систему налогообложения

Если при своей регистрации в качестве ИП вы не подавали уведомления о переходе на упрощённую систему налогообложения, то вам в течение ИКС времени после даты регистрации необходимо определиться с системой налогообложения.

Система налогообложения – это порядок расчёта и оплаты налога. У каждой системы своя ставка и налоговая база, но главное, что существенно различаются суммы налога к уплате.

Всего систем налогообложения четыре, но одна из них (ЕСХН) предназначена только для сельхозпроизводителей. Выбирать можно между основной (ОСНО) и специальными системами (УСН, ЕНВД, ПСН).

- на ОСНО надо платить 13% разницы между доходами и расходами плюс НДС;
- при УСН Доходы налог составит 6% от дохода;
- при УСН Доходы минус расходы – от 5% до 15% разницы между доходами и расходами.
- стоимость патента выдаёт калькулятор ФНС;

Если вникать в расчёты не хочется, рекомендуем вам подать заявление на УСН Доходы, т.к. это самая распространённая система налогообложения. Плюс к этому — самая простая система в плане отчётности с достаточно низкой налоговой нагрузкой. Её также можно совмещать с любыми другими системами, кроме ОСНО.

Из нашей рекомендации сразу перейти на УСН есть исключение — если вашими основными заказчиками будут бюджетные организации или крупный бизнес, то им нужен как раз ИП, работающий на ОСНО.

Почему это важно: специальные (они же льготные) налоговые режимы позволяют снизить платежи в бюджет до минимума. Это право закреплено статьёй 21 НК РФ. Но если вы самостоятельно не подадите заявление о переходе на УСН, ЕНВД, ПСН, то никто вас уговаривать не станет. По умолчанию придётся работать на общей системе (ОСНО). О сроках отчётности своей системы забывать нежелательно, за несданную декларацию налоговики весьма быстро блокируют расчётный счёт ИП.

2. Воспользоваться налоговыми каникулами

Если вы регистрируетесь в качестве ИП впервые после принятия регионального закона о налоговых каникулах, то можете претендовать на нулевую налоговую ставку на режимах УСН и ПСН. Не платить налог можно максимум два года. Конкретные виды деятельности, по которым установлены налоговые каникулы, определяет региональный закон.

Важно: если есть возможность оказаться какое-то время в налоговой каникулы, почему бы этим не воспользоваться? К тому же на ПСН в принципе нет

возможности уменьшить стоимость патента на сумму взносов. А в рамках налоговых каникул патент ИП не будет вам ничего стоить.

3. Знать и платить за себя страховые взносы

Страховые взносы – это платежи, которые каждый предприниматель обязан вносить за себя в пенсионный фонд (ПФР) и фонд обязательного медицинского страхования (ФОМС).

Минимальная сумма взносов каждый год меняется. В 2020 году это около 30 тысяч рублей плюс 1% с доходов свыше 300 тысяч. Если вы были зарегистрированы в качестве ИП меньше года, то сумма соответственно пересчитывается. Взносы за себя надо платить всё то время, пока вы стоите на учёте, как предприниматель. Оправдания и аргументации в рассмотрение фондами не принимается.

Не платить за себя взносы можно, если ИП призвали в армию или он ухаживает за ребёнком до полутора лет, ребёнком-инвалидом, инвалидом 1-ой группы, пожилыми людьми старше 80 лет. Но даже в этих случаях начисление взносов автоматически не прекращается, надо сначала представить документы, что реальным бизнесом вы не занимаетесь.

Так что открывать ИП просто так, с расчётом, что когда-то может пригодиться, не стоит. Если в качестве ИП вы всё же зарегистрировались, а теперь находитесь в простое, то дешевле сняться с учёта, а при необходимости зарегистрировать снова. Количество подходов к стойке регистратора не ограничено.

Почему это важно: взносы с вас всё равно взыщут, даже если ИП закроете. Плюс начислят штраф от 20% до 40% от неуплаченной суммы и пени. Кроме того, не выплачивая взносы в срок, вы лишаете себя возможности сразу уменьшить на эту сумму начисленный налог.

4. Подать уведомление о начале деятельности

Мало кто это знает, но перед тем, как начать оказывать услуги по ремонту компьютеров и коммуникационного оборудования (коды ОКВЭД 95.11 и 95.12), ИП надо подать в местное отделение Роспотребнадзора уведомление о начале осуществления предпринимательской деятельности.

Делается это для того, чтобы включить вас в план проверки Роспотребнадзора, хотя первые три года после регистрации ИП обещают не проверять. Но если на вас пожалуется клиент, недовольный качеством услуг, то проверка будет внеплановой. С 1 января 2017 года Роспотребнадзор придёт с проверкой, только если клиент предоставит доказательства, что уже пытался призвать вас к ответу.

Почему это важно: если не подать уведомление, то

можно получить штраф от 3 до 5 тысяч рублей. Само по себе указание кодов ОКВЭД 95.11 и 95.12 при регистрации ИП не обязывает вас ни о чем сообщать. Подавать уведомление надо, только если вы реально планируете начать ремонтировать компьютеры и коммуникационное оборудование.

5. Открыть расчётный счёт

Работать без расчётного счёта можно, если ваши клиенты – это физические лица, которые платят наличными, а вы заключаете договоры с другими ИП и ООО на суммы не более 100 тысяч рублей. Это лимит, который установил Центробанк на наличные расчёты между коммерческими субъектами.

Почему это важно: за нарушение лимита наличных расчётов на ИП налагают штраф по статье 15.1 КоАП РФ (от 4 до 5 тысяч рублей).

6. Пройти регистрацию в качестве страхователя

Если вы используете наёмный труд, то надо своевременно встать на учёт в качестве страхователя. Причём, вид договора с работником – трудовой или гражданско-правовой – не имеет значения. Даже если вы заключите разовый краткосрочный договор на выполнение каких-то услуг или работ с обычным физлицом, то становитесь страхователем. То есть, кроме выплаты вознаграждения исполнителю, обязаны за свой счёт выплатить за него страховые взносы, удерживать и перечислять в бюджет НДФЛ и сдавать отчётность.

Почему это важно: сроки регистрации в качестве страхователя физических лиц в ПФР и ФСС — 30 дней со дня заключения первого трудового или гражданско-правового договора. Если срок нарушить или вообще не вставать на учёт, то Пенсионный фонд оштрафует на сумму от 5 до 10 тысяч, а соцстрах – от 5 до 20 тысяч рублей. С 2017 года порядок регистрации в ФСС остаётся тем же, а вместо ПФР заявление ИП-страхователя надо подавать в любой налоговый орган.

Отчётность

Все ИП в обязательном порядке должны подать в ФНС декларацию по упрощенке за предыдущий 2020 год до 30 апреля текущего года. А за 2021 год декларацию нужно подать в следующем году до 30 апреля 2022 г.

Отчётность ИП без работников

Предприниматели, не имеющие сотрудников, отчитываются по результатам своей деятельности в зависимости от применяемой системы налогообложения. До 30 апреля 2022 года

Отчётность ИП – работодателю

СЗВ-М до 15 го числа (в Пенсионный фонд)
6 НДФЛ по квартально (налоговый орган)
4ФСС по квартально (в Фонд социального страхования)
РСВ по квартально (в Налоговый орган)
2 НДФЛ годовой (Налоговый орган)
СЗВ-Стаж годовой (в Пенсионный фонд)

Тэрээһиннээх хаһаайыстыбалары кытары көрсүһүү

Соторутаабыта улууска тыа хаһаайыстыбатын сайдыытыгар туһуламмыт агентствоҕа бааһынай хаһаайыстыбалаахтарга аналлаах мунһах буолла.

Дьаһалга улуус баһылыга Андрей Ноговицын, улуустаагы тыа хаһаайыстыбатын салалтатын начаалынньыга Александр Сивцев, агентство салайааччыта Василий Хомподоев кыттыыны ыллылар.

Агентство салайааччыта Василий Васильевич тэрлэтэ ытар үлэтин билиһиннэрдэ.

Мунһах кыттыылаахтара дохоттан ороскуоттара үрдүгүн, онуоха бэтэринээрийэ салалтатын өнөлөрө ыарахан сыаналаахтарын, бэтэринээринэй аптека эмтэрин сыаната үрдүгүн бэлиэтээтилэр. Маныаха бу боппуруоһу быһаарыыга улуус дьаһалтатын, тыа хаһаайыстыбатын салалтатын уонна сана тэриллибит агентство өттүгүн күүскэ үлэлэһэллэригэр туруорустулар. Итини таһынан быһылгы кыстыкка отунан хааччыллыыга ыарахаттары көрсүбүттэрин эттилэр. Ол курдук, сайын от үчүгэйдик үүммэккэ, атын сиртэн оту тизийиң тизиньикэнэн хааччыллыыга кыһалбалары көрсүбүттэр. Маны тэнэ атыыланар от хаачыстыбатын хонтуруоллууларыгар көрдөстүлэр. Этиилэргэ оттуур сир кыараҕаһынан, сана саҕалааччыларга көрүллэр гранна бааһына, оттуур сирдээх буолууларын ирдииллэригэр баҕардылар. Кураан дьыллар иһэллэринэн итиннэ оттуур сир тийибэтинэн, улууска сир боппуруоһун быһаарарга, сыл тахсар оту бэйэбиттэн булунарга сири онорон таһаарыахха наадатын эттилэр. Онуоха өрүс хочолоругар сир оноруутун өнөтүн ытарга туруорустулар.

Түмүккэ анал агентство тэриллэн, үгүс үлэ чэпчээбитин эттилэр, махтаннылар.

Марфа ПЕТРОВА.

Сүөһүнү искусственной сиэмэлээһин туһата туохханы?

Сүөһүнү искусственной сиэмэлээһин диэн – 196 С° кыраадыстаах убаҕас азокка хараллыбыт оҕус сиэмэтинэн ынаҕы, тингэһини буоһатыы буолар. Сиэмэни үрдүкү кылаастаах атыыр оҕустан ылыллар.

Оҕус сиэмэтин убаҕас азокка харайыы туһунан

Сиэмэни манньк харайдаххына, техник-осеменатор хаһан баҕарар ылан буоһатыыны ыгыан сөп. Дьуор сосудтарыгар кутуллубут убаҕас азоту хас 2-3 ый буола-буола санардыллыахтаах, оччобуна сиэмэ хаачыстыбатын сүтэртэ.

Айылҕа оноһуутунан тыһы кыыл-сүөл барыта биір кэмнээх половой циклаах. Ынах көбүйбүтэ билиннэбинэ, икки күн иһинэн хайаан даҕаны сиэмэлэниэхтээх. Техник-осеменатор ити былааннаммыт кэми мүчү тутуо суохтаах. Ынах сана цикла хас 18-22 күнүнэн хатыланар. Онон биір циклын көтүттэххинэ, аныгы кэмин күүтэргэр тийибин. Ынах көбүйбүт кэмэ биэс түгэнгэ араһсар. Тийэх түгэнигэр – көбүйүүтэ тохтоон хамсаабакка турар кэмигэр яйцеклетката толору ситэр. Уопуттаах техник-осеменатор ити түгэни куоттарымыан наада.

Атыыр оҕуһу хайдах талалларый?

Атыыр оҕуһу таларга кини ийэтин – ынах физиологическай туругун көрөллөр.

Генетика сокуонунан уолугар ийэтин генаара, кыһыгар аҕатын генаара бэрлэллэр. Ол эрэн, үрдүк үүттээх ынахха барыларыгар атыыр оҕус буолар ньирэй төрөөбөт. Холобур, үрдүк үүттээх сорох ынахтар атахтара, туйахтара мөлтөх буолар. Оччобуна ынах тас быһыыта уларыар, оннук ынах ньирэйэ

эмиз куһаҕан тас быһыылаах буолар. Манньк ньирэйи атыыр оҕус онорорго талыллыбат, ийэтэ төһө даҕаны олус үрдүк үүтү биэрэрин үрдүнэн. Онон атыыр оҕуһу таларга ийэтин, аҕатын бары хаачыстыбалара икки өттүттэн учуоттаныллар.

Искусственной сиэмэлээһин тугунан ордугуй?

Бастакатынан. Биір атыыр оҕус көнүл саптарыыга биір сезонна 40-60 ынаҕы сабар. «Сахаагроплем» быһырыынны үлэтин түмүгүнэн, биір атыыр оҕус сиэмэтинэн 7 тыһ. тахса ынах сиэмэлэммит. Ити улахан экономическай суолталаах.

Иккиһинэн, искусственной сиэмэлээһининэн баҕарар сүөһүн боруодатын ылааххын сөп. Ол аата, эккэ, үүккэ хайысхалаанннын, ханньк наадыйар боруодабын ииттэбин. Онон экономическай, климатическай, производственной уо.д.а. бары ирдэбилгэ эппиэттир боруоданы талыаххын сөп.

Үсүһүнэн, искусственной сиэмэлээннин ынаҕы хайа кэмгэ төрөтөргүн чопчу талабын. Холобур, сайын элбэх үүтү ыыр санаалаах буоллааххына, тоҕус ый эрдэ буоһатаннын, саас эрдэ төрөтөн өлгөм үүтү ыгыан.

Кэлин сүөһүнү кыһынын төрөтөрү үксэттилер. Тоҕо? Кыһынны үүт үрдүк хаачыстыбалаах, атыыга хамаҕатык барар, уһуннук буорту буолбат, кислотноһа үрдүк. Кыһын төрөөбүт ньирэй күөххэ ситэн үктэнэр, сайын үчүгэйдик аһаатагына, күһүн тыыннаах ыйааһына 300 кг тийэ улаатар. Идэһээ туттуллар кыахтанар. Кыһынны төрөөбү ылыы итинэн эмиз барыстаах.

Төрдүһүнэн, оҕуһунан саптарарга

племенной атыыр оҕуһу атыылаһаахха наада, үчүгэй оҕус сыаната, быһа холоон, 200 тыһ. солк. буолар. Бу оҕуһу үчүгэйдик үлэлирин туһугар толору ирдэниллэр рационунан аһааһааххын: сымыгынан, оҕуруот аһынан уо.д.а.

Тыһы сүөһү яйцеклетката толору хааччыллан төрүүр буоллагына, атыыр сиэмэтэ хас икки ыйынан санаттаан үөскүүр. Онон хаачыстыбалаах, элбэх сиэмэни оҕустан ылар туһугар, кинини үчүгэйдик аһааһаахха наада. Искусственной сиэмэлээһин станциятыгар иитиллэр оҕустар күннэгэ итинник көрүллэллэр.

Ветеринарнай-санитарнай өттүнэн искусственной сиэмэлээһин эмиз көдүүстээх. Холобур, ынах ыалдыр, ыарыыта сыстыганнаах, генетическай уо.д.а. буолун сөп. Кинини саппыт оҕус салгыы нэһилиэк ынаҕын барытын сабар, ити курдук ыарыы бүтүн нэһилиэгинэн, хаһаайыстыбанан тарбанар. Оттон искусственной сиэмэлээһингэ бары өттүттэн бэрэбиэркэни ааспыт сиэмэни туһаныллар. Кыбаартал аайы оҕустан хаан анаалыһын ылыллар. Оҕус ыалдыбыт буоллагына, сиэмэни ылбаттар. Хааныгар микроэлементнэрэ абыһаабыт буоллахтарына, эмиз сиэмэ ылыллыбат. Анаалыс оҕус туруга олох үчүгэй буолбутун көрдөрдүһүнэ. сиэмэни дьэ ылыллар.

Искусственной буоһатыы суох, боруодата биллибэт оҕустар үлэлэббит сирдэригэр – сүөһү төрөөбэ төннөр, уруурҕаһар (инбридинг), ынах үүтэ ачыыыр, ыарыыга ылларымтыа буолар, идэһэллэннэххинэ этин аҕыһы уо. д.а.

Үрдүк үүттээх ынаҕы хайаан даҕаны үрдүк кылаастаах оҕус сиэмэтинэн буоһатыллар. Оччобуна эрэ үчүгэй

төрүүбү ылыллар. Генетика сокуона тыһынар тыыннаахха барытыгар биір: үчүгэйтэн үчүгэй төрүүх кэлэр.

Техник-осеменаторы үөрэтин туһунан

Урут техник-осеменатордары үөрэтии хартыынаҕа көрдөрөн, тылгынан быһааран, илиин иминэн ынах мааткатын ректально-цервикальной ньыманан буллран, быһааран үөрэтии буолара.

Олох сайдар. Билигин искусственной сиэмэлээһини толорууга аныгы тэрл туһаныллар. Биһиэхэ аан дойдуга биллэр фирма онорбут «Альфа-VISION» тэрлэ баар. Бу аппаратаһын техник-осеменатордары үөрэтэбит. Аппараат экраныгар ынах төрүүр-ууһуур органнара чопчу көстөллөр, сиэмэни трубканан угарын, мааткаҕа кирибитэ, кирибэтэ тутта көстөр.

Сыл санатыттан Бүлүү бөлөх улуустарыгар, киин улуустарга бу аппарата үлэтин көрдөрөн үөрэхтээһини ыыттыбыт. Техник-осеменатордар бука бары аппарата туһатын, наадалааҕын бэлиэтээтилэр. Урут техник-осеменатордар үс ыйы быһа үөрэнэр эбит буоллахтарына, билигин үөрэтин биір күн иһигэр ытыллар.

Техник-оператор элбэхтэ үлэлээн уопутуран үлэтин толору баһылыр. Онон кини үлэтэ тыа сиригэр сүөһүнү кэмигэр төрөтөн, дьон-сэргэ, хаһаайыстыба кэмигэр улахан дохоту ситиһэригэр улахан тирэх буолар. Техник-осеменатор аграрнай экономика бөбөргүүрүгэр биір туттаах кылааттаах үлэһит буолар.

Татьяна ПРОТОПОПОВА, «Сахаагроплем» испиэлиһэ

ҮӨР АТЫРЫН СҮҮМЭРДЭЭҢИН

Сылгы иитиитин сайдыытыгар итиннэ састааба тупсарыгар быһаарар суолтаны үөр атырдарын сүүмэрдээһингэ биэрэллэрэ, кинилэри үчүгэйдик көрүүгэ-харайыыга улахан болҕомтолорун уураллара. Үчүгэй биэттэн уонна атыртан үөскээбит, төрөөбүт кулуну маннайгы сайыныттан бэлиэтии көрөллөрө. Кини сайдыытын уонна сигилитин кэтээн көрөн үөрэтэллэрэ. Итинник бэрээдэгинэн сүүмэрдэммит атыыр сонобостору туспа наардаан иитэллэрэ, киниэхэ сыл аайы үөр атырдарга буолуохтара диэн 4—5 атыыр кулуну хааллараллара. Ити талыллыбыт 4—5 кулунтан 3—4 саастарыгар саамай талыылара 1—2 атыыр сонобос хаалара. Кинилэр үөргэ атырынан 4—5 саастарыгар эрэ ананан ытыллылалара.

Үөр атырынын сүүмэрдээһингэ манньк көрдөбүллэри тутталлара: атыыр тас көрүнүнэн улахан, бөдөн унуохтаах, суон агдалаах, кэтит сынаахтаах, былчыннара үчүгэйдик сайдыбыт, атахтара суон уонна көнө, түөһэ кэтит, тириитэ халын, хойуу уонна уһун түүлээх, уһун уонна хойуу бытыктаах, сизлэ, кутуруга уһун, айаҕа-таныыта кизг, кизг, көнө харахтаах, уһун, көнө тиистээх, бөбө, туруору туйахтаах буолуохтаах.

Тутта сылдыр быһытынан атыыр сылгы сытыы-хотуу, кистиирэ дорҕоонноох, бэйэтин үөрүн көмүскүүр, кинилэри ыспака мэччирэн үчүгэинэн илдэ сылдыр буолуохтаах. Атыыр бэйэтин

үөрүн кытта хаанынан булкааһа суох буоларын ситиһиллээхтээх.

Атырдары сэтинни ыйга тутуталаан ылан үөрдэриттэн араартыылара. Үчүгэй, чычаас сигилитээх буолалларын наадатыгар олунньу ыйга диэри ырыарбакка эрэ көлүүргэ туһаналлара. Олунньуттан ыам ыйыгар диэри толору сынһаланна туруоран күүскэ аһаталлара. Кэмтиттэн уонна

туруктарыттан көрөн, атырдары күн аайы икки-үс чаас көлүүн эбэтэр ыныырдаан, миинэн эттэрин-сииннэрин тэнитэллэрэ. Онон алта ый устатыгар биэлэртэн букатын туспа усулуобуйага тутуллалара. Бастакытынан, эмис атыыр саас үөргэ барарыгар бугуһуйан, этэ-хаана тыыллан, саптарыыга бэлэмнээх тахсара. Иккиһинэн, үлэбэ дьуордаах атыртан үөскээбит оҕолоро, кинини бэйэтин удьуордаан, тулуйумтуо уонна күүстээх буолаллара олоххо дакаастаммыта. Үсүһүнэн, атырдар быаҕа үөрэммэтэхтэринэ, көлүүрү билбэтэхтэринэ, анардас сыһыыга сылдьан кыыллыаллар, сиргэмтэх, сылгыһыттан үөрдэрин күрэтэ сатыыр буолар.

Сылгы үөрүн сүүмэрдээһин ыам ыйын саҕаланытыгар ытыллара. Эдэр атырдарга 6—7 биэни, сиппит үчүгэй атырдарга 10—12 биэни, буоһатыыга аан бастаан барар тингэһэ сонобоско 4—5 биэни сыһыараллара. Атырдар итиччэ ахсааннаах биэлэргэ бэйэлэрин үчүгэй өттүлэрин көрдөрдөхтөрүнэ, биэ ахсаанын сыһыа элбэтэн иһэллэрэ.

Сылгылары сүүмэрдээн үөрдээһин бэс ыйын саҕатыгар бүтэрэ, саптарыы хампаанньата саҕаланытыгар биір да биэни үөр тас өттүгэр хаалларбаттара. Хас биірдии биэ бириэмэтигэр саптарыллан хайаан да буоһуурун сылгыһыттар кэтээн көрөн бэлиэтэнэн иһэллэрэ, учуокка ылаллара. Итинник кытаанах учуот сылгы хаанын тупсарыыга, үчүгэй хааннаах сылгылары салгыы элбэтиигэ тирэх буолара.

Сыһыарыыны бэлэмнээтэ Алексей СЛЕПЦОВ.

ПРОИЗВОДСТВО ХАМАНДЫЫРА ЭТЭ

Аба дайду Улуу сэриитин кыттыылааба, колхуос бэрэссэдээтэлинэн, эт-үүт кэмбинэтин, промкэмбинээт дириэктэринэн, управляючайынан, сопхуос дириэктэрин хаһаайыстыбаннай чааска солбуйааччынан үлэлээбит Марк Михайлович Соловьев быыл олунньу 15 күнүгэр төрөөбүтэ 100 сылын туолла.

Соловьевтар аймак Болтоно нэһилиэгин арбаа алаастарыгар—Савва Петрович Сатабайга, Сергей Петрович Лээгигэ, Иван Петрович Байхан алааска тобурууһан олоһуоттар. Үс ини-бииттэн Сергей Петрович Соловьев оҕолоро үөрэҕи-билиини ылыммыттар. Улахан уол—Николай улуус суруксута, Михаил—буһаалтыр, Василий (Болот Боотур)—учуутал, Саха норуодунай суруйааччыта, Петр—колхуос бэрэссэдээтэлэ, экономист, буһаалтыр буоланнар, таһаарыылаахтык үлэлээбиттэрэ.

Марк аҕата Михаил олус намыын, элбэҕи билбит, барыга бары сатабыллаах, сүрдээх култуурунай кырдыабыс этэ. Онтон ийэтэ Фекла Николаевна Попова — Томороон Ньукулай диэн дьонно-сэргэбэ кизиник биллибит киһи соботох кыһа. Ньукулай сүрдээх дьорбоот, оччотооҕу кэмнэ сытыы өйдөөх-санаалаах, баай, тойон диэн толлон турбат киһи эбит. Болот Боотур “Уһуктуу” романыгар Томороон Ньукулай бэйэтин аатынан кириэ сылдьар.

Марк Михайловичка «Кыһыл хамандыыр» диэн таптал аат өссө оҕо эрдэҕиттэн инмит. Оҕолору түмэр, тэрийэр буолан, кини “этэрээтэ” наар кыайар, онон наар “кыһыл этэрээтэ” буолар эбит.

Алтыс кылааһы бүтэрбит 19 саастаах Маркы дьонно-сэргэтэ итэҕэйэн, Стаханов аатынан колхуоска бастаан биригэдьиirinэн, онтон бэрэссэдээтэлинэн үлэлэппиттэрэ. Аба дайду сэриитэ саҕаламмытыгар, Марк Михайлович 1942 сыллаахха атырдыах ыйыгар фронтна ынырыллыбыта. “582-с стрелковой полкаба уонна 84-с туспа понтоннай муостаны тутар полкаба сулуспалаабытым. 1946 сыл бэс ыйыгар дойдубар эргиллэн кэлбитим”,—диэн түөрт сыл устата фронтна сылдьыбытын бэрт сэмэйдик суруйан хаалларбыт.

Сэрииттэн эргиллэн кэлээт, төрөөбүт-үөскээбит Болтонотугар Сталин аатынан колхуоска бэрэссэдээтэлинэн быыбарданан үлэ үөһүгэр түспүтэ. Салайар колхуоһа от үлэтигэр, үүт ыаһыгар өрөспүүбүлүкэбэ инники күөҥнэ тахсан, 1952 сыллаахха Марк Михайлович Москва куоракка Бүтүн Сойуустаабы норуот хаһаайыстыбатын ситиһиilэрин быыстапкатыгар баран кыттар чизскэ тиксибитэ. Ити сылларга Болтоноҕо оскуола, балыһа дьыаларэ тутулан кириббиттэрэ.

1950 сыллаахха ахсынньыга Н. Д. Кривошапкин—Уот Субуруускай өлбүтэ. Оччотооҕуа кини “норуот өстөөҕө” аатыра сылдьар кэмигэр, буйуу-хаайы баарын үрдүнэн, Марк Михайлович дойдутугар таһааран дьонун-сэргэтин, колхуосаастары мунньан, тигэх суолугар атаарбыт үтүөлээх-өҥөлөөх.

1957 сыллаахха эдэр, эрчимнээх салайааччыны оройуон киинигэр салайар үлэбэ киллэрбиттэрэ. Бастаан эт-үүт кэмбинээтин салайбыта, онтон 1958—1960 сс. промкэмбинээт дириэктэринэн үлэлээбитэ. Ити тэрилтэлэр кини салайбыт сылларыгар социалистическай куоталаһы кыайыылаахтарын кэккэлэригэр сылдьыбыттар. Элбэх производственной да, олох-дьаһах дьыаларэ-уоттара да тутуллубуттара.

1962 сыл ССКП райкомун анааһынынан Марк Михайлович ССКП 22-с сийиэһэ аатынан колхуос Добордуураптаабы учаастагын салайааччытынан, 1964—1966 сылларга Сылан нэһилиэгэр отделение управляючайынан үлэлээбитэ. Ити сылларга Сыланга орто оскуола, интэринээт аһылларыгар элбэхтик сүүрбүтэ-көппүтэ.

1967 сылга Хатылыга управляючайынан, онтон Субуруускай аатынан сопхуос салайар аппараатыгар дириэктэри хаһаайыстыбаннай чааска солбуйааччынан, диспетчеринэн үлэлээбитэ. Кини соруудаба чуолкайынан, киһи өйдүүрүнэн, үлэни үөскээбит быһыыны-майгыны кытары дьүөрэлэһиннэрэн тэрийэринэн уратылаахтара. Үлэтэ үрдүктүк сыаналанан, В. И. Ленин төрөөбүтэ 100 сылын бэлиттээн, “Үлэбэ килбиэтин иһин”, үгүс үбүлүйдээх мэтээллэринэн, Бочуотунай грамоталарынан, Махтал суруктарынан

наҕараадалааммыта.

Марк Михайлович эдэр сааһыттан коммунист партия кэккэтигэр ылыллан, кини идийэтигэр иитиллэн, партия соруудабын толорууга олус бэриниilээх этэ. Орто дойдуттан арахсыан биир хонук иннинэ, убайа Петр Сергеевич көрсө тийибитигэр, докумуоннаах сундуугуттан партиянай билиэтин ылларан, усунуоһун төлүүрүгэр көрдөспүтэ.

Сылгыга сыстабыс этэ — “Чолбон” диэн дохсун айаннаах, оройуонна биллэр сүүрүк аттааба. Ити атынан Мырыла Амматыгар 4 чааһынан тийибитэ хойукка диэри ахтыллара. Булка куруук тэрийээччи, солбуллубат хамандыыр буолара. Куобахха сүүсчэкэ кийилээх хамаанданы салайан Туолума, Нуучча курдук улахан үрэхтэр систэригэр бултатара. Оччолорго дэннэ көстөр «Зауэр» саатынан олус бэргэник ытара.

Кэргэниинин 47 сыл олус иллээхтик олоһуоттара. Кинилэр оҕолорун тус бэйэлэрин үлэлэринэн-хамнастарынан, үтүө майгыларынан, дьонно истин сыһыаннарынан холобур буолан иппиттэрэ. Оҕолоро, сиэннэрэ кинилэр олоһуот олохторун, үлэлэрин утумнаан үлэли, үөрэнэ сылдьаллар. Кинилэр үйэ саас тухары аҕаларын, эһэлэрин сэри, үлэ бэтэрээнэ коммунист Марк Михайлович Соловьев туһунан кэлэр көлүөнэ ыччакка кэрэ кэпсээн оностон куруук өйдүү-саныы сылдьыахтара.

Кыһа Екатерина Марковна ЛЫТКИНА. Бэчээккэ бэлэмнээтэ Алексей СЛЕПЦОВ.

--- УСПУОРТ ---

Бильярга — сындааһыннаах күрэхтэһии

Чурапчы улуусууга бильярд успуордун сайыннарыы федерацията 2017 сылтан, улуус баһылыга Андрей Ноговицын өйөбүлүнэн тэриллэн саҕаламмыта. Онно федерация бэрэссэдээтэлинэн Иннокентий Архипов талыллыбыта, кини солбуйааччытынан Василий Пудов аанаммыта. Ону таһынан Сылан, Чакыр, Хатылы, Хоптобо, Болтоно, Хайахсыт нэһилиэктэригэр филиаллар тэриллибиттэрэ.

“Бэргэн” бильярднай кулууп, Чурапчы нэһилиэгин илин баһыгар Анастасия Ушницкая аатынан переулокка, кини төрөппүт уола Руслан Викторович Ушницкай чааһынай уһаайбатыгар тутулан турар. Бастагы күрэхтэһиилэр өссө 2016 сылтан саҕаламмыттар. Ол кэмнэ биир остуолга 30-60 ыспарсымыанна тийэ күрэхтэһэллэр этэ. Ити түмүгэр 2018 сыллаахха Амма улуусууга ытыллыбыт улахан күрэхтэһиигэ кыттан, биһиги улууспут сүүмэрдэммит хамаандата 16 хамаандаттан 5 бастыһынар кэккэлэригэр кирибитэ.

“Ити күрэхтэһииттэн кынаттанан, улууспут баһылыга Андрей Тимофеевич көбүлээһинэн кулууппугар икки бильярд остуола туруоруллубута. Оттон кулууп уорабайын Руслан Викторович бэйэтэ оностон үлэлэтэр. Бильярд көрүнэр улууска аан бастагы официальной күрэхтэһии ытылынына. Бастагы күн эдэрдэр кытыннылар. Онуоха Сылан, Хатылы, Чурапчы, Болтоно нэһилиэктэрин уолаттара кириэн күрэхтэһиини саҕалаатылар. Бу күн Чакыр нэһилиэгэр эмиэ улахан күрэхтэһии тэһинэн

ытылла турар. Элбэх күрэхтэһээччи кэллэбинэ, биир дьыэ иһигэр кыайан баппаппыт. Холобур, ааспыт сылларга сарсыарда саҕалаан баран, түүннэри оонньоон, эбиэккэ түмүктүүр этибит. Ол иһин ноһуруусканы кыччатан, быыл икки сириэн тэрийдибит. Чакырга 24 киһи күрэхтэһэ сылдьар, кинилэртэн 8 кыайыылаах манна кэлэн күрэхтэһиэхтээхтэр. Мانتан эмиэ 8 кыайыылаах хаалан, бастагы миэстэ иһин кирисиэхтэрэ. Ол кэнниттэн кэлэр нэдиэлэбэ, 20-с чыыһылаба бэтэрээннэрбитигэр күрэхтэһии тэриллэбэ. Бу ый 26-28 күннэригэр чурапчылар киэн туттар ыспарсымыаммыт Степан Алексеев сырдык аатыгар өрөспүүбүлүкэ күрэхтэһиигэ ытыллаары турар, кыайыылаахтар ол күрэхтэһиигэ кытта барар чизскэ тиксиэхтэрэ”, — диэн бильярд федерациятын бэрэссэдээтэлэ, улуус Сэбиэтин дьокуутаата Иннокентий Архипов кэпсиir.

Улуустаабы эр дьон чөмпүйэнтэтигэр, түмүккэ 1-кы миэстэни Сылан нэһилиэгиттэн Петр Алексеев кыайан, улуус баһылыга Андрей Ноговицын туруорбут бириһинэн наҕарааланна, 2-с миэстэбэ Хатылы нэһилиэгиттэн Эдуард Неустроев тахсан, Арыылаах нэһилиэгин баһылыга Николай Сыромятников бириһин ылла, 3-с бочуоттаах миэстэлэри Чурапчыттан Айхал Томскай, Чакыр нэһилиэгиттэн Николай Адамов ылан, Хатылы нэһилиэгин баһылыга Ульяна Атласова уонна Алабар нэһилиэгин баһылыга Ньургун Попов анаабыт бириистэринэн бэлиттэһинилэр.

Онон бу ый 26-28 күннэригэр Дьокуускай куоракка ытыллыахтаах чөмпүйэнтээккэ биһиги улууспутун Петр Алексеев уонна Эдуард Неустроев көмүскүү барыахтара.

Сэмэн ЖЕНДРИНСКЭЙ.

--- ЯКУТИЯ 20 ЛЕТ В 21 ВЕКЕ ---

ЯКУТИЯ

20 ЛЕТ В 21 ВЕКЕ

Медицина 21 века: почему якутяне стали жить на 10 лет дольше

2021 год – это начало третьего десятилетия нового века. В новой рубрике мы будем вспоминать, какой путь прошла Якутия за 20 лет в новом тысячелетии, какие события произошли в регионе, какие были успехи, как изменилась жизнь людей. В этом номере расскажем о здравоохранении.

За 20 лет в 21 веке средняя продолжительность жизни в Якутии выросла на 10 лет. Сейчас* она составляет 73 года. Это самый лучший показатель в Дальневосточном федеральном округе!

В чем причина, почему мы стали жить на 10 лет дольше? Врачи уверены: один из позитивных факторов – развитие здравоохранения, повышение доступности и качества медицинских услуг. Давайте вместе вспомним, что изменилось за 20 лет в здравоохранении Якутии.

Большое строительство и новая техника

За 20 лет в Якутии построили 40 больниц, поликлиник и медицинских центров, 120 амбулаторий и фельдшерско-акушерских пунктов (подробнее в инфографике). «У нас, в Верхоянском районе, недавно открылся новый больничный комплекс. У людей появилась возможность получить качественную медицинскую помощь в Батагае. Теперь там проводят маммографию, УЗИ всех органов тела, различные лабораторные анализы, можно получить консультации узких специалистов», – рассказывает Александр Слепцов, фельдшер в небольшом селе Юттах.

Больницы нашего края за 20 лет получили 489 новых автомобилей, в том числе 123 машин скорой помощи. Только за три последних года в клиниках Якутии начали работу девять кабинетов компьютерной томографии, два комплекса для МРТ и два ангиографа – эти сложные приборы помогают спасать пациентов с инфарктами и инсультами.

Тем временем якутские врачи осваивали новые, передовые методы лечения. В 2000 году наши земляки провели первую операцию на сердце, год спустя – первую пересадку почки. Еще через год первые якутяне стали родителями благодаря экстракорпоральному оплодотворению (ЭКО). В 2003 году в Якутске впервые провели

протезирование крупного сустава, а девять лет назад начали выхаживать новорожденных с экстремально низким весом – от 500 граммов. Сейчас все эти способы лечения стали обычной практикой: в прошлом году в Якутии провели уже 921 операцию на сердце, 272 процедуры ЭКО, установили 183 протеза крупных суставов. А новые подходы к выхаживанию новорожденных позволили за 20 лет снизить младенческую смертность в 3,5 раза.

Врачи для сел и поселков

Десятки лет нашей республике не хватало медиков для работы в амбулаториях и фельдшерско-акушерских пунктах отдаленных сел и поселков. Ситуация стала меняться в 2012 году, когда в Якутии начала действовать программа «Земский доктор». В 2015 году запустили также республиканскую программу «Земский фельдшер», а в 2018 году – федеральную. За время работы программ в отдаленные регионы Якутии переехали на работу 1028 медиков. Каждый участник программы обязуется отработать не меньше пяти лет в селе или поселке и получает взамен денежную компенсацию: для докторов она составляет 2 миллиона рублей, для фельдшеров – до 1 миллиона рублей.

Земские доктора получают и другие виды поддержки. «Всех наших специалистов мы обеспечиваем жильем, – перечисляет главный врач Булунской ЦРБ Алла Андреева. – Оплачиваем медикам и их семьям проезд к месту работы, транспортировку багажа. В первое время после переезда помогаем с продуктами, выдаем овощи, мясо и рыбу».

В последние годы финансирование растет, в результате увеличивается и число медиков, которые едут на работу в отдаленные регионы. Например, в прошлом году в северные улусы по программам «Земский доктор» и «Земский фельдшер» переехали для работы 60 медиков. Это рекордный результат за все время реализации данных программ в нашем регионе. В этом году на работу в арктические районы приедут уже 86 медиков – почти в полтора раза больше.

«Мне сразу предоставили новое жилье в 4-квартирном доме для молодых специалистов», – вспоминает Александр Слепцов.

Несколько лет назад он переехал из Якутска в Верхоянский район и теперь живет и работает в селе Юттах. В селе всего пять улиц, но фельдшер доволен своим выбором. «Это моя малая родина, я ее патриот. Желания вернуться в город у меня не возникало и не возникает. Условия в фельдшерско-акушерском пункте неплохие, есть все необходимое, жители села встретили меня хорошо. Почему бы не работать?!» – говорит Александр.

Спасение с неба

Площадь Якутии – больше, чем в Индии, а население – меньше, чем в Северо-Западном округе Москвы. Расстояние между населенными пунктами может составлять несколько сотен километров. В таких условиях улучшить доступность медпомощи помогает работа санитарной авиации. За прошлый год пилоты санавиации помогли спасти почти 3 тысячи жизней. Это самый высокий результат за всю историю Якутии. Он стал возможным благодаря позитивным изменениям, которые произошли в санавиации за последние три года, поясняет Наталья Слепцова, заместитель главного врача Республиканского центра медицины катастроф.

Что именно изменилось? В-первых, в распоряжение врачей поступили новые вертолеты – они летают быстрее и меньше зависят от погоды. Сегодня санавиация Якутии – это семь вертолетов и

два самолета, готовые вылететь в любой улус республики. Во-вторых, на воздушных судах устанавливают новое медицинское оборудование, это позволяет врачам эффективнее бороться за жизни пациентов. На каждом воздушном судне есть аппараты искусственной вентиляции легких, электрокардиографы, системы для мониторинга состояния пациентов, шприц-насосы, кислородные маски. В-третьих, в городах и поселках создают вертолетные площадки для санавиации. «В прошлом году была построена вертолетная площадка в Мегино-Кангаласском районе, – говорит Наталья Слепцова. – В этом году планируется строительство вертолетной площадки на территории больничного комплекса в Нерюнгри». Для пациентов эвакуация в больницу самолетом или вертолетом бесплатная: работу санавиации финансирует правительство Республики Якутия.

Год здоровья

Глава Якутии Айсен Николаев объявил наступивший 2021-й год Годом здоровья. «Самое ценное – жизнь человека, самое важное – забота о нем», – заявил глава нашего региона, поясняя причину своего решения. В феврале в Якутске уже начал работу новый Центр неотложной офтальмологической помощи для людей с болезнями зрения. До конца года в отдаленных районах Якутии начнут работать 14 новых мобильных медицинских комплексов, в них медики будут обследовать и лечить жителей самых маленьких сел и поселков, с населением менее 100 человек. Особое внимание в Год здоровья будет уделено правильному образу жизни: в Якутии оборудуют 36 центров тестирования ГТО, в селах и поселках появятся «Территории здорового образа жизни».

«В нашем Булунском улусе больницы и поликлиники получают новое оборудование, идет строительство фельдшерско-акушерских пунктов и врачебных амбулаторий. В этом году в районе начнут строить три медицинских учреждения», – говорит Алла Андреева. В целом по Якутии к 2025 году построят 49 амбулаторий и 12 ФАПов, в Якутске откроются крупные современные клиники: Республиканский кардиодиспансер, Республиканский онкоцентр и инфекционная больница. Все это даст возможность успешно бороться с самыми тяжелыми болезнями, а значит, мы, якутяне, будем жить еще дольше.

НОВЫЕ КЛИНИКИ (2000–2020)

40
120
391

больниц, поликлиник,
медцентров
и диспансеров
новых амбулаторий
и фельдшерско-
акушерских пунктов
отделение отремонтировали
в больницах, поликлиниках,
роддомах, амбулаториях
и ФАП

НАЧАЛИ РАБОТУ:

- Республиканский кардиологический диспансер
- Перинатальный центр
- Региональные сосудистые центры 1 и 2
- Медико-генетический центр
- Сосудистые отделения в Нерюнгри и Мирном
- Травматологический центр 1 уровня в Якутске
- 4 центра амбулаторной онкологической помощи

НОВЫЕ АВТОМОБИЛИ И ОБОРУДОВАНИЕ

489
в том числе
123

новых автомобилей
получили клиники
Якутии
автомобили
скорой
помощи

ЗА 3 ГОДА (2018–2020)

больницы Якутии получили:

- 2 ангиографических комплекса
- 2 комплекса МРТ
- 9 комплексов для компьютерной томографии
- 6 рентгеновских аппаратов
- начал работу линейный ускоритель электронов в Республиканском онкодиспансере

--- СЭРГЭХ ДЬАНАЛ ---

БОЛТОНОБО – „БАЙАНАЙ КҮРЭБЭ”

Кулун тутар 14 күнүгэр биир дойдулаахпыт, Аба дойду Улуу сэриитин кыттылааба, икки «Кыһыл Сулус», Аба дойду сэриитин 1-кы, 2-с истипэннээх уордьаннар кавалердара, «Хорсунун иһин», «Германияны кыайыы иһин» мэтээллэрдээх, главнокомандующай И. В. Сталинтан махтал суруктаах, 15 кыһыл армееһы снайпер идэтигэр уһуйбут, бэйэтигэр анаммыт бинтиэкэлээх, полка Знамятын туттааччы Георгий Константинович Федоров төрөөбүтэ 105 сылыгар анаммыт Болтоно нэһилиэгин түөлбэлэрин икки ардыларыгар «Байанай күрэбэ» Кыңдал учаастагар ыытылынна. Күрэх сыала-сорууга:

-Кыайыыны уһансыбыт буйууттар ааттарын үйэтитиити;
-Нэһилиэнньэни уонна эдэр ыччаты булка-алка сыһыарыы;
-Нэһилиэнньэбэ успуорду уонна чөл олоҕу пропагандалааһын.
Барыта 5 хамаанда биир күн устата илин-кэлин түсүһэн, анал түһүмэхтэринэн күрэхтэстилэр.

Ол курдук, бастакы түһүмэххэ уот оттон, чэй өрүүтүгэр хамаандаттан 2-лии эр киһи кытынна. Манна Чурапчыга олохтор биир дойдулаахтарбыт хамаандалара Егор Оконешиников уонна Василий Егоров бастакы миэстэни ыллылар.

Иккиннэн алта түһүмэхтээх эстафета ыытылынна. Онно күрэхтэнээчилэр тонуу хаарынан сүүрүү, салгыы маллаах үрүсээги сүгэн сүүрүү, бабана үрдүнэн сүүрэн туорааһын, булчут хайыһарынан күрэхтэһии, сыыры дабайыы, дулбалары туорааһын курдук уустук көрүннэргэ кыахтарын холоннулар. Хамаандаттан 5 эр киһи, 1 кыыс кытынна. Манна «Сугулаан» түөлбэ бастаата.

Үһүс түһүмэхтинэн хомуур хапсабай

ыытылынна. Онуоха хамаандаттан 5 эр киһи кытынна. Манна кыайылаабы быһаарар уустук буолла. Онон Кыйы, Кыңдал, Чурапчыга олохтор биир дойдулаахтарбыт бастакы миэстэни үллэһиннилэр.

Салгыы Куйуур күрэбэ буолла. Манна хамаандаттан 5 эр киһи кытынна. Онуоха 2 чаас иһигэр элбэх балыгы хостообут хамаанда кыайылаабынан аабыллыахтаах. Маныаха «Сугулаан» түөлбэ эмиэ кыайыы үөрүүтүн биллэ.

Бэһис түһүмэхтинэн ойбон алларыта буолла. Онуоха хамаандаттан 2 эр киһи кытынна. Хамаандалар 2-лии ойбону аллардылар. Манна Яков Кривошапкин уолунаан Николай Кривошапкинның инники күөһүнэ тахсан, «Сугулаан» түөлбэтин дорбонноохтук ааттатылар.

Хаатынканы бырабыы көрүгэр «Сугулаан» түөлбөтүттэн Анна Павлуцкая бастакы миэстэни ылла.

МЦ сааны ыһыыга — хомуйууга хамаандаттан 1-дии эр киһи

кытынна. Айаал Попов үчүгэй бириэмэни көрдөрөн бастаата.

Хамаанданан күрэхтэһиини сэргэ биридиэлээн бастыыр иһин күрэхтэһии үс көрүнгэ ыытылынна. Ол курдук, салгыи саатынан сыал ытытыгар 39 киһи кытынна. Манна Афанасий Капрынов мунутуур кыайылаах үрдүк аатын ылан, олохтоох дьаһалта туруорбут «Хатсан дробь» саатынан наһараадаланна. Ойбон алларытыгар Егор Оконешиников бастакы миэстэни ылан, Дмитрий Ильич Слепцов туруорбут бириһин «Суолдүт» маһаһынтан сэртипикээти тутта.

Блины астааһын куонкуруһугар саамай элбэх блиныны онорон, Дария Капрынова бастаата уонна В.А.Саввин аатынан Норуот айымньытын дьэитин кэлэктибэ туруорбут бириһинэн наһараадаланна.

Улахан собо күрэбэр Айал Попов кыайан, уус Николай Константинович Миронов туруорбут саха быһаһын тутта.

Сындааһыннаах күрэхтэһии түмүгүнэн «Сугулаан» түөлбэлэр бастаатылар.

Иккис миэстэбэ Чурапчыга олохтор биир дойдулаахтарбыт тигистилэр. Оттон үһүс миэстэбэ «Кыйы» түөлбэ табыста. Төрдүс миэстэни кыңдаллар, бэһис миэстэни «Харбала» түөлбэлэр ыллылар.

Бастаабыт түөлбэбэ биир дойдулаахпыт, эһэлэрэ, Болтонобо кадровой булчутунан үлэлээбит Николай Местников аатынан сэртипикээти улуустаабы «Ситим» маһаһынын (сэб. З. И. Сивцева) туттарда. Иккис миэстэлээхтэргэ — улуус киинигэр олохтор биир дойдулаахтарбыт хамаандатыгар (сал. Егор Оконешиников) «Сахаспектр» тэрилтэ (дир. Г. Л. Максимов) анал бириһин туруорда.

Болтоно нэһилиэгин дьаһалтатын аатыттан «Байанай күрэбэр» кыттыбыт нэһилиэкпит олохтоохторугар, күрэхтэһии кылаабынай судьуйатынан үлэлээбит биир дойдулаахпыттар Дмитрий Ильич Слепцовка, хамаанда тэринэн кэлэн күрэхтэһиини өссө сытыырбаппыт Чурапчыга олохтор биир дойдулаахтарбытыгар, тэрийэн абылбыт Егор Оконешиниковка махталбытын тиэрдэбит. Ону тэнэ күрэхтэһиибит успуонсардарыгар — Николай Константинович Мироновка, Геннадий Лукич Максимовка, Дмитрий Ильич Слепцовка, Зоя Николаевна Сивцеваба («Ситим» маһаһынын), В.А.Саввин аатынан НАДь (дириэктэр П.П. Дьяконов) махтанабыт.

Күрэхтэһиини сүрүннээн тэрийбит Кыңдал олохтоохторугар (оскуола дириэктэрэ В.Н.Красильников), шашлыгынан, итии аһылыгынан хааччыбыт Болтоно, Кыңдал олохтоохторугар эмиэ истинник махтанабыт.

Күрэхтэнээчилэртэн сүүмүрдэнэн, Дирингэ кулун тутар 25 күнүгэр ыытыллыахтаах улуустаабы «Байанай күрэбэр» нэһилиэкпит чизгин көмүскүөхтэрэ.

Николай БУШУЕВ.

--- КӨР-СЭРГЭЭ ---

НВК SAHA

«Саха» НКХ ханаалын
кулун тутар 22-28 күнүнээби бырагыраамата

НВК SAHA

Кулун тутар 22 күнэ Бэнидиэнньик 06:00 - Сана кун 12+ 07:00 - Утро Якутии 12+ 08:00 - Сана кун 12+ 09:35 - Саха сатаабата суох 6+ 10:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 10:15 - Якутск сегодня 12+ 11:00 - Дойдум дьоно 12+ 11:15 - Бай 12+ 12:00 - «Якутия» инф. программа 12+ 12:15 - Хотугу сулус 12+ 13:00 - Бу Дьокуускай 6+ 13:30 - «Саха Сирэ-Якутия» информационная программа 12+ 14:00 - «Тэтим» радио 15:00 - Интеллектуальная игра 12+ 16:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 16:15 - Интеллектуальная игра 12+ 16:30 - Чол буолуох! 12+ 17:30 - Доруобуйа харыстабыла алдьархайы утары 12+ 18:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 18:15 - Сулууннээх таптал 12+ 19:00 - «Якутия» информационная программа 12+ 19:15 - Талбан 12+ 20:30 - «Саха Сирэ-Якутия» информационная программа 12+ 21:00 - «Саха» НКХ Кубога 12+ 22:00 - Сулустар 12+ 23:00 - Саха сатаабата суох 6+ 23:30 - Итоги дня 12+ 00:00 - Талбан 12+ Кулун тутар 23 күнэ оптубурунньук	06:00 - Сана кун 12+ 07:00 - Утро Якутии 12+ 08:00 - Сана кун 12+ 09:35 - Саха сатаабата суох 6+ 10:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 10:15 - Якутск сегодня 12+ 11:00 - Дойдум дьоно 12+ 11:15 - Сээн сирэ 12+ 12:00 - «Якутия» информационная программа 12+ 12:15 - Асчыттар 6+ 13:00 - Бу Дьокуускай 6+ 13:30 - «Саха Сирэ-Якутия» информационная программа 12+ 14:00 - «Тэтим» радио 15:00 - ТВ-спорт 12+ 16:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 16:15 - ТВ-спорт 12+ 17:15 - Тыыннаах дорбон 12+ 18:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 18:15 - Сулууннээх таптал 12+ 19:00 - «Якутия» информационная программа 12+ 19:15 - Талбан 12+ 20:30 - «Саха Сирэ-Якутия» информационная программа 12+ 21:00 - «Саха» НКХ Кубога 12+ 22:00 - Сулустар 12+ 22:15 - Аал-луук мас 12+ 23:00 - Саха сатаабата суох 6+ 23:30 - Итоги дня 12+ 00:00 - Талбан 12+ Кулун тутар 24 күнэ сэрэдэ 06:00 - Сана кун 12+ 07:00 - Утро Якутии 12+ 08:00 - Сана кун 12+ 09:35 - Саха сатаабата суох 6+ 10:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 10:15 - Якутск сегодня 12+	информационнай биэри 12+ 10:15 - Якутск сегодня 12+ 11:00 - Дойдум дьоно 12+ 11:15 - Аал-луук мас 12+ 12:00 - «Якутия» информационная программа 12+ 12:15 - Саха итэбэлэ 12+ 12:45 - Бастын клип 12+ 13:00 - Бу Дьокуускай 6+ 13:30 - «Саха Сирэ-Якутия» информационная программа 12+ 14:00 - «Тэтим» радио 15:00 - Горожане 12+ 16:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 16:15 - Куорчэх-шоу 12+ 17:00 - Дьобун сааһыгар диэри дьон туугар... 6+ 18:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 18:15 - Сулууннээх таптал 12+ 19:00 - «Якутия» инф. программа 12+ 19:15 - Талбан 12+ 20:30 - «Саха Сирэ-Якутия» информационная программа 12+ 21:00 - «Саха» НКХ Кубога 12+ 22:00 - Сулустар 12+ 22:15 - Сээн сирэ 12+ 23:00 - Саха сатаабата суох 6+ 23:30 - Итоги дня 12+ 00:00 - Талбан 12+ Кулун тутар 25 күнэ чэппиэр 06:00 - Сана кун 12+ 07:00 - Утро Якутии 12+ 08:00 - Сана кун 12+ 09:35 - Саха сатаабата суох 6+ 10:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 10:15 - Якутск сегодня 12+	11:00 - Дойдум дьоно 12+ 11:15 - Полярная звезда 12:00 - «Якутия» информационная программа 12+ 12:15 - Асчыттар 6+ 13:00 - Бу Дьокуускай 6+ 13:30 - «Саха Сирэ-Якутия» информационная программа 12+ 14:00 - «Тэтим» радио 15:00 - Урдэл 12+ 16:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 16:15 - Уутээн кэпсээнэ 16:45 - Клевая рыбалка 17:15 - Тыыннаах дорбон 18:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 18:15 - Сулууннээх таптал 12+ 19:00 - «Якутия» информационная программа 12+ 19:15 - Талбан 12+ 20:30 - «Саха Сирэ-Якутия» информационная программа 12+ 21:00 - «Саха» НКХ Кубога 12+ 22:00 - Сулустар 12+ 22:15 - Сээн сирэ 12+ 23:00 - Саха сатаабата суох 6+ 23:30 - Итоги дня 12+ 00:00 - Талбан 12+ Кулун тутар 26 күнэ бээтинсэ 06:00 - Сана кун 12+ 07:00 - Утро Якутии 12+ 08:00 - Сана кун 12+ 09:35 - Саха сатаабата суох 6+ 10:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 10:15 - Якутск сегодня 12+ 11:00 - Дойдум дьоно 12+ 11:15 - Сээн сирэ 12+ 12:00 - «Якутия» инф. программа 12+	12:15 - Тымныыны кыайыттар 12+ 12:45 - Бастын клип 12+ 13:00 - Бу Дьокуускай 6+ 13:30 - «Саха Сирэ-Якутия» информационная программа 12+ 14:00 - «Тэтим» радио 15:00 - Кэрэ кэпсээн 12+ 16:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 16:15 - Кэрэ кэпсээн 12+ 16:30 - Геван 12+ 17:00 - Дойдум дьоно 12+ 17:15 - Тыыннаах дорбон 12+ 18:00 - «Саха сирэ» инф. биэри 12+ 18:15 - Бастын клип 12+ 18:30 - ПроАвто 12+ 19:00 - «Якутия» информационная программа 12+ 19:15 - Интеллектуальная игра 12+ 20:30 - «Саха Сирэ-Якутия» информационная программа 12+ 21:00 - Куорчэх-шоу 12+ 21:45 - Бастын клип 12+ 22:00 - Сулустар 12+ 23:00 - Саха сатаабата суох 6+ 23:30 - Итоги дня 12+ 00:00 - Интеллектуальная игра 12+ Кулун тутар 27 күнэ субуота 06:00 - Бу Дьокуускай 6+ 07:00 - Сана кун 12+ 09:00 - Истин илдьит 6+ 09:45 - Кэрэ кэпсээн 12+ 11:00 - Чол буолуох! 12+ 12:00 - «Якутия» инф. программа 12+ 12:15 - Эр Бэрдэ 12+ 12:45 - Асчыттар 6+ 13:30 - Саха сирэ. Кунтэн кун 12+ 14:30 - «Саха» НКХ	Кубога 12+ 17:30 - Комус түгэн 12+ 18:15 - Истин илдьит 6+ 19:00 - Бастын клип 12+ 19:15 - Молодежный фестиваль «Mius iSTAR» 12+ 22:15 - Кэнсирэ 6+ 23:00 - Саха сирэ. Кунтэн кун 12+ 00:00 - Кэрэ кэпсээн 12+ Кулун тутар 28 күнэ баскыһыанньа 06:00 - Бу Дьокуускай 6+ 07:30 - Асчыттар 6+ 08:15 - Парламентский вестник 12+ 08:30 - Саха итэбэлэ 12+ 09:00 - Истин илдьит 6+ 09:45 - Будем вместе 12+ 10:00 - Полярная звезда 10:45 - Детское время 6+ 11:00 - Саха сатаабата суох 6+ 12:00 - «Якутия» информационная программа 12+ 12:15 - Тымныыны кыайыттар 12+ 12:45 - Асчыттар 6+ 13:30 - Якутия. День за днем 12+ 14:30 - Геван 12+ 15:00 - Горожане 12+ 16:00 - «Саха» НКХ Кубога 12+ 17:00 - Доруобуйа харыстабыла алдьархайы утары 12+ 17:30 - ПроАвто 12+ 18:00 - «Якутия» инф. биэри 12+ 18:15 - Истин илдьит 6+ 19:00 - Охота и рыбалка в Якутии 12+ 19:30 - Клевая рыбалка 20:00 - Уутээн кэпсээнэ 20:30 - Доруоһул тойуга 21:00 - Кэнсирэ 12+ 23:00 - Якутия. День за днем 12+
---	--	--	--	---	--

ЭБЭРДЭЛИМБИТ!

Күндү кнхитин, таптыр
кэргэммин, абабытын, эбэбитин,
Саха Өрөспүүбүлүктүн Бочуоттаах
тутааччытын **Василий Васильевич**
БОРИСОВЫ 70 сааскын истинник
истинник эбэрдэлимит! Истин махтал
тылларын этэн туран, бабарабыт
кытаанах дорубуйаны, өссө да бнхиги
ортобугуугар үөрэ-көтө, күүс-көмө, өйбүл
буолан, этэнгэ, дьоллоохтук олоор!
**Эбэрдэни кытта кэргэнин,
оболорун, сиэннэрин, кийиитин.**

Чакыртан төрүттээх Чурапчы улуунун
олохтообун, истинник саныыр ийэбитин,
тапталлаах эбэбитин, потребкооперация
туйгунун, үлэ, эргин бэтэрээнин, эргин
сайддытыгар Бочуоттаах үлэһит **Дария**
Петровна МЕСТНИКОВАНЫ 75 сааскын
бэлиэтиир кэрэ-бэлиэ күнтүгүнэн ис сүрэхтэн
эбэрдэлимит!

Эн олоххо тардыһыын, дьонго
эйэсэ сыһыанын, кытаанах санаан
бнхизэ үтүө холобур буолар. Кизг, холку
майгыгынан, бнхиги тустуугар ахсаабат
кыһамныгынан олоххо эрли, кэрэ, сырдык санааны сабабын,
иллээх-эйлээх олобу түстүүгүн.

Күндү кнхитингэр саха алмааһын курдук кытаанах
дорубуйаны, бары үтүөнү, кэрэни, барыбытыгар көмө-тирэх
буолан, өссө даҕаны уһуннук, дьоллоохтук олоор! Эн хаппаанын
өрүү ыраас, күнүн чэмэлкэй буолуохтун, олоххун дьол, үөрүү-
көтүү арыаллаатын!

**Эбэрдэни кытта оболорун, кийиитин, күтүөтүн,
сиэннэрин.**

БИЛЭРИИ/ОБЪЯВЛЕНИЕ

В связи с утерей Военного билета, выданный 26 октября,
в 1995г. на имя Новгородова Дмитрия Семеновича, считать
недействительным.

Маарыкчааннаабы потребительскай уопсастыба
бырабылыанньата 2021 сыл, кулун тутар 15 күнүттэн муусустар
25 күнүгэр диэри пайщиктаахтар хаттаан регистрациялара
кэпэрэтиип учаастактарыгар ытылларын биллэрэр.
Ытыктыбыллаах пайщиктаахтар! Туһааннаах
маҕаһыыннарга тийээн регистрацияланаргытыгар ынырабыт.
Билсэр төл: 8(411-51) 41-565.

Сунтаар улуунун олохтооҕо

КОНСТАНТИНОВ Гаврил Иванович

ыарахан ыарыыттан олохтон туораабытынан, биригэ төрөөбүт
убайыгар Анатолий Иванович Константиновка дириг кутурбаммытын
тиэрдэбит.

Хатылы нэһилиэгин дьаһалтата.

Мугудай нэһилиэгин олохтооҕо, нэһилиэк дьокутаата, тапталлаах
ийэлэрэ, эбэтэ

БАРАШКОВА Ирина Ивановна

ыараханлык ыалдьан олохтон туораабытынан, оболоругар Денискэ,
Дашаба, сиэнигэр, бары чугас аймахтарыгар дириг кутурбаммытын
тиэрдэбит.

Мугудай нэһилиэгин дьаһалтата, дьокутааттара.

Кутурбаннарын тиэрдэллэр:

- Күндүтүк саныыр киһилэрэ Барашкова Ирина Ивановна
ыарахан ыарыыттан олохтон туораабытынан, уолугар Денискэ,
кыһыгар Дашаба, кини дьиз кэргэнигэр, биригэ төрөөбүттэригэр,
чугас аймахтарыгар, ыкса ыалларыгар Фекла Ивановнаба, Нида
Ивановнаба А.П. Илларионова, Х.П. Федулова, Дьячковскайдар.

Задуматься о последствиях получения заработной
платы в «конверте» следует уже сегодня

В том случае, если трудовые отношения
с работодателем не оформлены, либо если в
официальных документах отражается лишь часть
фактической зарплаты - Вы стали жертвой практики
выплаты «зарплаты в конверте».

Для отдельных работодателей подобная практика
стала обыденным делом.

Основная причина нелегальных выплат заработной
платы - нежелание работодателей платить налоги и
исполнять обязанности, возложенные на них трудовым
законодательством.

При таком положении дел заработная плата
фактически делится на две части - та, которую
выплачивают официально и вторая, как правило,
большая часть, выплачивается работнику «в конверте».

Для органов прокуратуры, контроля (надзора),
правоохраны наибольшую сложность представляет
вопрос установления фактов подобной выплаты. С
определенными трудностями доказывания придется
столкнуться и в суде.

В связи с этим НУЖНО:

- своевременно информировать государственные
инспекции труда,
- налоговые органы о сложившейся на предприятии
незаконной практике
- направлять соответствующую информацию в
органы прокуратуры;
- при наличии на предприятиях профсоюзных
организаций, подключить их к решению проблемы.

Следует помнить, что заработная плата работнику
устанавливается трудовым договором.

При этом Вы, как работник, не всегда можете
самостоятельно установить, использует ли работодатель
схему выплаты «серой» заработной платы либо нет.

В судебных заседаниях исследовались случаи,
когда работники расписывались в ведомостях, пребывая
в полной уверенности, что их заработная плата
выплачивается официально. Однако при оформлении,

например, пенсий, оказывалось, что у них отсутствуют
пенсионные накопления за период работы в той или иной
организации.

В связи с этим ВАЖНО:

Знать, что при выплате заработной платы
работодатель обязан извещать в письменной форме
каждого работника:

1) о составных частях заработной платы,
причитающейся ему за соответствующий период;

2) о размерах иных сумм, начисленных работнику, в
том числе
денежной компенсации за нарушение работодателем
установленного срока

соответственно выплаты заработной платы, оплаты
отпуска, выплат при
увольнении и (или) других выплат, причитающихся
работнику;

3) о размерах и об основаниях произведенных
удержаний;

4) об общей денежной сумме, подлежащей выплате.

Соглашаясь на выплату «серой» заработной платы,
Вы тем самым подвергаете себя определенным рискам:

- не получить заработную плату в случае конфликта
с работодателем;
- при нахождении в отпуске Вам не будет сохранен
положенный

- средний заработок;
- не получить в полном объеме пособие по
беременности и родам, по уходу за ребенком, а также
в связи с несчастным случаем на производстве или

- профессиональным заболеванием;
- лишиться части социальных гарантий, связанных
с сокращением, простоем, обучением и прочими
жизненными ситуациями.

Кроме того, с Вашей зарплатой не будут в полном
объеме осуществляться отчисления страховых взносов
на обязательное пенсионное и медицинское страхование.

Прокуратура Чурапчинского улуса.

Күндүтүк саныыр тапталлаах ийэбит, эбэбит, хос
эбэбит, Хадаар нэһилиэгин олохтооҕо, тыыл уонна
үлэ бэтэрээнэ

СТЕПАНОВА Евдокия Архиповна

ыарахан ыарыыттан олохтон туораабытын чугас
дьонугар, аймахтарыгар, билэр дьонугар диригник
курутууйан туран иһитиннэрэбит.

**Уола, кыргытара, кийииттэрэ, күтүөттэрэ,
сиэннэрэ, хос сиэннэрэ.**

Кутурбаннарын тиэрдэллэр:

- Хадаар нэһилиэгин ытык киһитэ, тыыл,
үлэ бэтэрээнэ Степанова Евдокия Архиповна 88
сааһыгар олохтон туораабытынан, уолугар, улуус
Сэбиэтин солбуйар бэрэссэдээтэлигэр Афанасий
Афанасьевич Степановка уонна бары чугас дьонугар
Чурапчы улуунун дьаһалтата, улуус дьокутааттарын
уонна бэтэрээннэрин Сэбиэтэ.

- Бир дойдутаахтара, тыыл, үлэ бэтэрээнэ,
күн күбэй ийэлэрэ, эбэтэ Степанова Евдокия
Архиповна олохтон туораабытынан, оболоругар,
сиэннэригэр, аймахтарыгар, чугас дьонугар Хадаар
нэһилиэгин дьаһалтата, дьокутааттарын Сэбиэтэ,
«Алгыс» пенсионердар түмсүүлэрэ, олохтоохторо.

- Тапталлаах ийэлэрэ, эбэлэрэ, хос эбэлэрэ
ытыктыыр санаастара Степанова Евдокия Архиповна
ыарахан ыарыыттан олохтон туораабытынан,
оболоругар Марфа Афанасьевна Поповаба,
Маргарита Афанасьевна Чириковаба, Афанасий
Афанасьевич Степановка, Валентина Афанасьевна
Степановаба, кинилэр дьиз кэргэттэригэр М.М.
Дьячковская, Поповтар, Степанова, Новгородтар,
Степановтар, Сергеевтар.

- Тапталлаах ийэлэрэ, эбэлэрэ
Степанова Евдокия Архиповна ыараханлык
ыалдьан олохтон туораабытынан, кыһыгар
Валентина Афанасьевнаба, оболоругар,

күтүөттэригэр, сиэннэригэр, хос сиэннэригэр нолуок
иниспизксийэтигэр биригэ үлэлээбит кэллигэлэрэ.

- Ытыктыыр бэтэрээннэрэ Степанова
Евдокия Архиповна ыараханлык ыалдьан олохтон
туораабытынан, уолугар Афанасий Афанасьевич
Степановка, бары оболоругар, сиэннэригэр, хос
сиэннэригэр «Мичил» уһууаан кэлэктиибэ.

- Күндү ийэтэ, эбэлэрэ Степанова
Евдокия Архиповна ыарахан ыарыыттан олохтон
туораабытынан, ытыктыыр кэллигэлэригэр,
Чурапчытаабы киин балыһа үлэһиттэригэр Марфа
Афанасьевна Поповаба, Лена Дмитриевнаба,
Марина Валерьевнаба Чурапчытаабы киин балыһа
кэлэктиибэ, профсойууна.

- Тапталлаах ийэлэрэ, эбэлэрэ Степанова
Евдокия Архиповна уһун, ыарахан ыарыыттан
олохтон туораабытынан, кылаастарын ытыктыыр
салайааччытыгар, С.К.Макаров аатынан
Чурапчытаабы гимназия математикаба учууталыгар
Маргарита Афанасьевна Чириковаба, чугас дьонугар
11 «б» кылаас үөрэнээччилэрэ, төрөппүттэрэ.

- Күндү ийэлэрэ, үлэ, тыыл бэтэрээнэ
Степанова Евдокия Архиповна ыараханлык ыалдьан
олохтон туораабытынан, оболоругар Афанасий
Афанасьевичка, Марфа Афанасьевнаба, Маргарита
Афанасьевнаба, Валентина Афанасьевнаба,
күтүөттэригэр, сиэннэригэр, чугас аймахтарыгар
Пугачевтар, Василий Попов, Дьячковскайдар.

- Тыыл бэтэрээнэ Степанова Евдокия
Архиповна 88 сааһыгар олохтон туораабытынан,
кыһыгар, кийииттэригэр, санаастарыгар Марфаба,
убайдарыгар, уолларыгар Дмитрийгэ, сиэннэригэр
Кытаанахтан М.Ф. Попова, Макаровтар, Чурапчыттан
Гоголевтар, Слепцовтар, Төнүлүттэн, Дьокускайтан
Слепцовтар, Филатовтар.

Күндү ийэбит, педагогическай үлэ бэтэрээнэ,
Арасыйыа нуруот үөрэбириитин туйгуна, «Учууталлар
учууталлара»

ДЬЯЧКОВСКАЯ Елизавета Мионовна

бу дьыл кулун тутар 15 күнүгэр уһун, ыарахан ыарыыттан
олохтон туораабытын билэр дьонугар, үлээннээхтэригэр
диригник курутууйан туран иһитиннэрэбит.

Оболоро, кийииттэрэ, сиэннэрэ.

Кутурбаннарын тиэрдэллэр:

- Күндү ийэлэрэ, эбэлэрэ, педагогическай үлэ бэтэрээнэ,
РФ үөрэбириитин туйгуна, «Учууталлар учууталлара»
бэлиэ хаһаайына Дьячковская Елизавета Мионовна
ыарахан ыарыыттан олохтон туораабытынан, оболоругар,
сиэннэригэр, чугас аймахтарыгар улуус дьаһалтата, улуус
дьокутааттарын, бэтэрээннэрин Сэбиэтэ.

- Педагогическай үлэ бэтэрээнэ, РФ үөрэбириитин
туйгуна, «Учууталлар учууталлара» бэлиэ хаһаайына
Дьячковская Елизавета Мионовна ыарахан ыарыыттан
олохтон туораабытынан, оболоругар, сиэннэригэр,
чугас аймахтарыгар, биригэ үлэлээбит кэллигэлэригэр
улуустаабы үөрэх салалтата, үөрэх үлэһиттэрин
профсойууһун кэмтитэтэ, педагогическай үлэ
бэтэрээннэрин Сэбиэтэ.

- Өр сылларга биригэ алтыһан үлэлээбит ытыктыыр
кэллигэлэрэ, истинник саныыр аба табаарыстара,

Чурапчы нэһилиэгин кырдыбас олохтооҕо, РФ
үөрэбириитин туйгуна, «Учууталлар учууталлара»,
үлэ бэтэрээнэ Дьячковская Елизавета Мионовна
уһуннук, ыараханлык ыалдьан олохтон туораабытынан,
уолаттарыгар Константинна, Христофорга, кинилэр дьиз
кэргэттэригэр, кыһыгар Саргыланаба, сиэннэригэр,
чугас аймахтарыгар С.А. Новгородов аатынан орто
оскуола начальнай кылаастарын бэтэрээн учууталлара,
кэллигэлэрэ.

- РФ үөрэбириитин туйгуна, «Учууталлар учууталлара»,
репрессия сиртибэтин оҕото Дьячковская Елизавета
Мионовна уһун ыарахан ыарыыттан олохтон
туораабытынан, оболоругар Дмитрийгэ, Христофорга,
Саргыланаба, кинилэр дьиз кэргэттэригэр Анастасия
Поисеева, Варвара Попова, Елена Попова, Мария
Матвеева.

- Тапталлаах ийэлэрэ Дьячковская Елизавета
Мионовна ыалдьан олохтон туораабытынан, биригэ
үөрэммит табаарыстарыгар Константинна, быраатыгар
Христофорга, балтыгар Саргыланаба, кинилэр дьиз
кэргэттэригэр 1981с. Чурапчытаабы интэринээт-оскуоланы
биригэ үөрэнэн бүтүрбит доботторо.

- Күндүтүк саныыр, ытыктыыр Тетя Лизалара,
Дьячковская Елизавета Мионовна, уһун ыарахан
ыарыыттан олохтон туораабытынан, тапталлаах

оболоругар, сиэннэригэр, чугас дьонугар Лобановтар,
Попаловтар, Садовниковтар, Охлопковтар.

-Тапталлаах кырдыбас санаастара Дьячковская
Елизавета Мионовна ыараханлык ыалдьан олохтон
туораабытынан, оболоругар Дмитрийгэ, Христофорга,
Саргыланаба, кинилэр дьиз кэргэттэригэр, чугас дьонугар
К.М. Матвеев оболорун, сиэннэрин дьиз кэргэттэрэ
Чурапчыттан, Дьокускайтан, Бүлүттэн, Ытык Күөлтөн,
Кытаанахтан уонна Р.Р. Барашкова, С.Е. Старостина.

-Ытыктыыр бастагы учууталлара Дьячковская
Елизавета Мионовна олохтон туораабытынан, оболоругар,
сиэннэригэр, чугас дьонугар, аймахтарыгар 1969с. оскуола
боруогун аан маннай атыллаабыт үөрэнээччилэрэ.

-Ытыктыыр киһилэрэ Дьячковская Елизавета
Мионовна уһун, ыарахан ыарыыттан олохтон
туораабытынан, кыһыгар Саргылана Дмитриевнаба,
сиэнигэр Трофимна уонна уолаттарыгар Константин
Дмитриевичкэ, Христофор Дмитриевичкэ, кийииттэригэр,
сиэннэригэр Октябрьскайдар.

Улаханнык ытыктыыр аймахтара, сэрии сылын
оҕото, кырдыбас учуутал, РФ үөрэбириитин туйгуна,
үлэ, тыыл бэтэрээнэ Дьячковская Елизавета Мионовна
ыараханлык ыалдьан олохтон туораабытынан, оболоругар,
сиэннэригэр, бары аймахтарыгар, доботторугар Амма
улууһуттан Н.И.Дьячковскай, кини оболоро, аймахтара.

Ген. дирижтэр - **Н.М. СТРУЧКОВА.**
Кылаабынай эрдээктэр - **Л.В. ГОРОХОВА.**
Кылаабынай эрдээктэри солбуйааччы - **Е.Г. МАКАРИНСКАЯ.**
Эпигэтиир сэкирэтээр, сурук отдела - **А.Н. ЗАХАРОВА.**
Тыа хаһаайыстыбата, эконимик отдела - **А.М. СЛЕПЦОВ.**
Кэрэспэдиэннэр - **С.А. ЖЕНДРИНСКИЙ, М.В. ПЕТРОВА.**
Тангааччы - **Л.К. ПОПОВА.**
Бэчээттээчи - **Ф.А. ПРОТОДЬЯКОНОВ.**

Тэрийэн таһаарааччылар: СӨ Ыарабыталыстыбата,
Саха Өрөспүүбүлүктүн "Сахабэчээт" Судаарыстыбаннай
автономнай тэрилтэтин "Сана олох" хаһыат
эрэдээксийэтэ.
677000, Дьокускай к., Орджоникидзе ул. 31, 124 каб.
төл.факс: (411-2) 34-39-17 e-mail: sakhabecheat@mail.ru.
Российский Федерация Роскомнадзор СӨ салалтатыгар
2020 с. бэс ыйын 3 күнүгэр регистрацияламмыт нүөмэрэ
- **ПН №ТУ14-00559.**

Эрдээксийэ аадырыһа:
678670, Чурапчы сэл.,
Карл Маркс ул., 26
"а".
Төлөпүннэрбит:
эрэдээктэр - 41-332,
отделлар - 41-265, 41-358.
E-mail: sanaoloh@mail.ru,
сайт: sanaoloh.ru, instagram:
@sanaoloh

Бэчээккэ сакаас: № 19 (11772)

Кээмийэ: 2 бэч. лист

Ахсаана 1200. Хаһыат сыаната: 15

Ааптар сурууар этилэр сана редакция
позициятыгар мэдэйдэ сеп түбэлэр
буолбатах. Сурууа ыйыллар чачылар
кырыытаастарыгар этилэтигэр ааптар тус
бэчээт сүгэр.

Хаһыат бэчээккэ бэриллэр графига: 16 ч 00 м. Бэчээккэ бэрилиннэ: 16 ч 00 м. "Сахабэчээт" автономнай тэрилтэтин "Сана олох" хаһыат эрдээксийэтигэр 18.03.2021 с. офсетка бэчээттэннэ.
Типография аадырыһа: 678670, Чурапчы сэл., Карл Маркс ул., 26 "а". Индекс: ПИ964. Хаһыат нэдиэлгэ икитэ: оптуурунуука уонна бэтинсэбэ тахсар.